

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Privatinės teisės katedra

Domanto Šimonio,

V kurso, Privatinės teisės: civilinių ginčų

studijų šakos studento

Magistro darbas

Ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo ypatumai

Peculiarities of Non-Contentious Proceedings

Vadovas: prof. habil. dr. Vytautas Nekrošius

Recenzentas: lekt. Andžej Maciejewski

Vilnius

2022

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe atskleidžiama ypatingosios teisenos esmė, nustatomi bendrieji ir specialieji šių bylų nagrinėjimo ypatumai bei įvertinami ypatingosios teisenos sistemų skirtumai, pateikiant apibendrintą analizę dėl bylų, nagrinėjamų ypatingąja teiseną, ypatumų. Analizuojant darbe pateiktą teismų praktiką, teisės aktų normas ir įvairią mokslinę literatūrą, išaiškinami ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo ypatumai.

Pagrindiniai žodžiai: Ypatingoji teiseną, teisenos sistemos, nagrinėjimo principai, bendrieji ir specialiai ypatumai.

This work reveals the essence of non-contentious proceedings cases, identifies general and special features and evaluates the differences between non-contentious justice systems, and provides a generalized analysis of the specifics of non-contentious cases. Analyzing the case law, legal acts and various scientific literature presented in the work, the peculiarities of the handling of non-contentious proceedings cases are clarified.

Keywords: Non-contentious proceedings, judicial systems, principles of proceedings, general and special peculiarities.

TURINYS

IŽANGA	3
1. YPATINGOSIOS TEISENOS ESMĖ	6
1.1. Ypatingosios teisenos samprata	6
1.2. Ginčo ir ypatingosios teisenos santykis	10
1.3. Ypatingosios teisenos susiformavimo ištakos	14
2. BENDRIEJI IR SPECIALIEJI BYLŲ NAGRINĖJIMO YPATUMAI	19
2.1. Ypatingojoje teisenoje taikomi principai	19
2.1.1. Inkvizicinis (tardomasis) principas	19
2.1.2. Oficialumo principas	20
2.1.3. Rašytinio proceso principas	21
2.1.4. Riboto viešumo ir betarpiškumo principai	22
2.2. Bendrieji ypatingosios teisenos ypatumai	24
2.3. Specialieji ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo ypatumai	34
2.3.1. Bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo	34
2.3.2. Bylos dėl teismo leidimų išdavimo	35
2.3.3. Bylos dėl antstolių ir notarų veiksmų apskundimo	36
2.3.4. Bylos dėl praleisto įstatymų nustatyto termino atnaujinimo	40
3. YPATINGOSIOS TEISENOS SISTEMOS	41
3.1. Prancūzijoje nustatyta ypatingosios teisenos sistema	41
3.2. Ypatingosios teisenos sistema Austrijoje	42

IŠVADOS	45
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	46
SANTRAUKA	52
SUMMARY (anglų kalba)	53

IŽANGA

Nagrinėjamos temos aktualumas. Ypatingą teisena yra nagrinėjamos išskirtinių kategorijų civilinės bylos. Šios teisenos pavadinimas suponuoja, jog tam tikros bylos yra sprendžiamos ne įprastine, o tam tikrą išskirtinumą turinčia teisenos rūšimi. Atskirumą nuo bendrosios teisenos lemia sprendžiamų klausimų svarbumas. Dažnu atveju šiose bylose nėra ginčo tarp šalių, taip pat, priešingų šalių gali ir išvis nebūti. Todėl minimoms byloms yra įtvirtinta atskira teisena, turinti savus ypatumus. Kadangi nustatyta, jog ypatingą teisena nagrinėjamos išskirtinės savo esme bylos, svarbu aiškiai suprasti šių bylų bei jų nagrinėjimo, ypatumus.

Norint suprasti ypatingą teisena, reikšminga nagrinėti ne tik pačios teisenos ypatumus, bet ir atskleisti šio instituto esmę per analizuojamą sampratą, atsiradimo genezę, kitų valstybių teisinę sistemą bei santykį su ginčo teisena.

Darbo aktualumas pasireiškia tuo, kad nauju aspektu ir požiūriu yra pažvelgiama ne vien tik į ypatingą teisena, kaip reiškinį, bet ir apibūdinama jos genezė, santykis su kitomis normomis, bendrieji ir specialieji ypatumai bei principai, taip pat kitų ypatingosios teisenos sistemų pagrindai. Magistro darbe bus nagrinėjamas ypatingosios teisenos taikymas, remiantis ne tik teisine literatūra ar mokslinėmis publikacijomis, bet ir aktualia teismų praktika bei įstatymais. Nagrinėti teismų sprendimus yra būtina, nes per praktiką išaiškinamas aktualus normų taikymas, įžvelgiamas teismų, kaip teisminės valdžios institucijos, įstatymų interpretavimas.

Ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo ypatumų tema yra reikšminga Lietuvos teisės teorijai ir praktikai, nes į šios teisenos apibrėžtį patenka bylos, kurioms reikalingas išskirtinis dėmesys. Šių bylų skaičius, remiantis Lietuvos teismų kasmetiniais veiklos rezultatų duomenimis, vis didėja. 2019 metais išnagrinėtos 90 504 ypatingosios teisenos bylos, kurios sudaro 56 procentus visų civilinių bylų išnagrinėtų I instancijos teismuose, 2020 m. - 86 459 bylos (57 procentai visų I instancijos nagrinėtų bylų) ir 84 989 bylų 2021 metais, kurios sudaro 58 procentus visų I instancijos civilinių bylų skaičių. Nors bendras bylų skaičius sąlyginai mažėja, tačiau ypatingosios teisenos bylų skaičius vis auga ir sudaro daugiau nei pusę, I instancijoje nagrinėjamų civilinių bylų.

Kadangi, nagrinėjant ypatingosios teisenos bylas, keliami klausimai sprendžiami remiantis skirtingais principais, nagrinėjimo ypatumų analizė gali padėti lengviau suprasti ypatingosios teisenos esmę ir reikšmę. Tačiau šias bylas atskirti nuo

„įprastinių“ nėra taip lengva, todėl darbe bus bandoma kuo suprantamiau pateikti ištirtą informaciją ir apibendrinimą išvadose.

Darbo tikslas. Šio darbo tikslas yra atskleisti ir nustatyti ypatingosios teisenos esmę, bendruosius ir specialiuosius bylų nagrinėjimo ypatumus bei įvertinti ypatingosios teisenos sistemų skirtumus, pateikiant apibendrintą analizę dėl bylų, nagrinėjamų ypatingąja teise, ypatumų.

Darbo uždaviniai. Darbo tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai:

1. Atskleisti ypatingosios teisenos esmę.
2. Įvertinti bendruosius ir specialiuosius bylų nagrinėjimo ypatumus.
3. Palyginti Lietuvos ir kitų valstybių ypatingosios teisenos sistemas.
4. Pateikti išvadas apie ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo ypatumus.

Tyrimo objektas. Darbe analizuojami teisės aktai, teismų praktika bei įvairūs moksliniai šaltiniai, kuriuose atsiskleidžia ypatingosios teisenos ypatumai. Magistro darbo objektas yra iškeltų uždavinių įgyvendinimas atskleidžiant darbo tikslą. Kalbant apie specialiuosius ypatingosios teisenos ypatumus, plačiau analizuojamos 4 šios teisenos bylų kategorijos. Bylų rūšys pasirinktos dėl savo išskirtinumo bei didžiausio bendro išnagrinėtų bylų skaičiaus. Trečiojoje darbo dalyje Lietuvos ypatingosios teisenos sistema lyginama su Prancūzijos ir Austrijos ypatingosios teisenos sistemomis.

Tyrimo metodai. Darbo tikslui pasiekti naudojami šie mokslinio tyrimo metodai:

1. Lyginamasis metodas - lyginant sampratas, įvairias pozicijas bei teisės aktus. Šiuo metodu lyginama ypatingoji teisena su ginčo teisena, taip pat ypatingosios teisenos sistemos.
2. Loginės analizės metodas - vertinant taikymo pagrįstumą ir aktualumą, pateikiant apibendrinimus bei išvadas. Taip pat vertinant skirtingų teisės doktrinos autorių nuomones bei pateikiant apibendrinimus.
3. Istorinis metodas – analizuojant ypatingosios teisenos atsiradimo ištakas, teisinio reguliavimo ir sampratos kitimus.
4. Sisteminis metodas - nustatant teisės normų turinį ir prasmės ryšį tarp kitų normų ar teisės institutų, atsižvelgiant į formuojamus išaiškinimus. Šio metodo pagalba darbe analizuojamos teisės aktų normos ir teismų praktika.

Darbo originalumas. Ypatingosios teisenos tema publikuotų darbų nėra daug. Nors mokslinių darbų apie ypatingąją teiseną galima atrasti (V. Nekrošiaus, I. Žemkauskienės darbai ir pan.), tačiau magistrinių darbų apie šių bylų nagrinėjimo ypatumus rašyta nebuvo. Per pastaruosius 5 metus (2017 m. ir 2019 m.) buvo apginti 2 magistriniai darbai panašia tema: „Ypatingosios teisenos paskirtis ir esmė“, tačiau šiuose darbuose nebuvo plačiau analizuoti bylų, nagrinėjamų ypatingosios teisenos, ypatumai.

Manytina, jog svarbu sukonkretinti ypatingąją teiseną nagrinėjamas bylas, todėl šiame magistro darbe daug dėmesio skiriama bendriesiems ir specialiesiems ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo ypatumams, ginčo teisenos atskyrimui nuo ypatingosios teisenos, taip pat analizuojama bei lyginama naujesnė teismų praktika, vertinamas jos pasikeitimas.

Svarbiausi šaltiniai. Daugiausia buvo remiamasi Lietuvos teismų (Aukščiausiojo Teismo, apygardų teismų) praktika, Profesoriaus Vytauto Nekrošiaus, Ingos Žemkauskienės darbais bei analizuojamos Civilinio proceso kodekso straipsnių normos.

Darbo struktūra. Šis darbas susideda iš anotacijos ir pagrindinių žodžių lietuvių ir anglų kalbomis, įžangos, trijų pagrindinių dėstomųjų plano dalių ir išvadų. Darbe išskiriamos trys pagrindinės dalys, jose siekiama aptarti ypatingosios teisenos esmę, nurodyti bendruosius ir specialiuosius ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo ypatumus, apibūdinti vyraujančias ypatingosios teisenos sistemas. Taip pat pridedamas naudotų šaltinių sąrašas, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis.

1. Ypatingosios teisenos esmė

1.1. Ypatingosios teisenos samprata

Siekiant įsigilinti į darbo aktualumą, svarbu išsiaiškinti, kas yra laikoma ypatingąja teiseną ir kokia jos esmė. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (toliau – CPK) ypatingosios teisenos apibrėžimo nepateikia, tad šio apibrėžimo sąvoką galima rasti tik moksliniuose straipsniuose ar teisės vadovėliuose.

Teisena yra vadinama bylų nagrinėjimo tvarka, taikoma vienodos materialiosios teisinės prigimties civilinių bylų visumai. Teisena nustatoma todėl, kad civilinio proceso tvarka nagrinėjamos civilinės bylos yra nepaprastai įvairios ir skirtingos, tad jos visos negali būti nagrinėjamos pagal vienodas taisykles (Laužikas *et al.*, 2003, p. 50), o ypatingosios teisenos sąvoka susijusi su tam tikromis teorinėmis problemomis ir priklauso nuo valstybėje vyraujančios šią teiseną pagrindžiančios koncepcijos. Lietuvoje ypatingoji teisena tradiciškai yra priskirta civilinio proceso teisei ir apibūdinama kaip civilinio proceso teisės institutas (Mikelėnas, 1994, p. 173).

Taip pat pažymima, kad dėl ypatingajai teisei priskirtų bylų įvairovės, šios teisenos reguliavimo dalykas gali būti apibrėžtas tik labai abstrakčiai, todėl formaliuotu ypatingosios teisenos apibrėžimu laikoma teismo veikla, skirta užtikrinti įstatymo jam pavestų materialinių subjektinių teisių įgyvendinimą arba kitaip – ypatingosios teisenos normų nustatyta tvarka nagrinėti įstatymo priskirtas bylas. Formalusis ypatingosios teisenos apibrėžimas neleidžia ypatingosios teisenos dalyko atriboti nuo kitų valstybės institucijų vykdomų funkcijų, todėl ypatingąją teiseną apibūdinti materialiaja prasme reiktų remiantis pagrindiniu šios teisenos tikslu – užtikrinti privačios materialinės teisės normų įgyvendinimą (Žemkauskienė, 2003, p. 43).

Inga Žemkauskienė, apibendrinama ypatingosios teisenos sąvoką nustatė, jog ypatingoji teisena yra civilinio proceso teisės dalis, kurios normos *lex specialis* kitų civilinio proceso teisės normų atžvilgiu reglamentuoja teismo veiklą, užtikrinant įstatymo jam pavestų materialinių subjektinių teisių įgyvendinimą. Pažymėtina, kad ypatingosios teisenos apibrėžimas taip pat susijęs su tam tikromis teorinėmis problemomis ir priklauso nuo valstybėje vyraujančios šią teiseną pagrindžiančios koncepcijos (Žemkauskienė, 2003, p. 44).

Vėlesniuose darbuose autorė papildė ypatingosios teisenos sampratą, nurodydama, kad ypatingosios teisenos pavadinimas leidžia suprasti, jog tai nėra visų, o tik tam tikrų, išskirtinių, bylų nagrinėjimo tvarka. Tačiau, pats ypatingosios teisenos

pavadinimas neleidžia iš karto nustatyti, kokio pobūdžio bylos nagrinėjamos šia teiseną, tam reikalinga išsami šios teisenos prigimties analizė, kuri atskleistų kuo šie klausimai ypatingi ir panašius aspektus (Žemkauskienė, 2014, p. 353).

Minimas, išskirtines, bylas nurodo CPK 442 straipsnis. Tai bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo (CPK 442 str. 1 p.); bylos dėl fizinio asmens paskelbimo mirusiu ar nežinia kur esančiu (CPK 442 str. 2 p.); bylos dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje arba ribotai veiksniumi tam tikroje srityje ir nepilnamečio pripažinimo veiksniumi (emancipuotu) (CPK 442 str. 3 p.); bylos dėl įvaikinimo (CPK 442 str. 4 p.); bylos dėl globos ir rūpybos (CPK 442 str. 5 p.); bylos dėl antstolių ir notarų veiksmų apskundimo (CPK 442 str. 6 p.); bylos dėl civilinės būklės aktų registravimo, įrašų atkūrimo, pakeitimo, papildymo, ištaisymo ar anuliavimo (CPK 442 str. 7 p.); bylos dėl teisių pagal prarastus pareikštinius vertybinius dokumentus atkūrimo (šaukiamoji teiseną) (CPK 442 str. 8 p.); bylos dėl daiktinių teisių, išskyrus bylas, nagrinėjamas pagal ginčo teisenos taisykles (CPK 442 str. 9 p.); bylos dėl šeimos teisinių santykių, išskyrus bylas, nagrinėjamas ginčo teisenos tvarka pagal CPK IV dalies XIX skyrių (CPK 442 str. 10 p.); bylos dėl hipotekos (kilnojamojo turto įkeitimo) teisinių santykių (CPK 442 str. 11 p.); bylos dėl prarastos teismo ar vykdomosios bylos atkūrimo (CPK 442 str. 12 p.); bylos dėl praleisto įstatymų nustatyto termino atnaujinimo (CPK 442 str. 13 p.); bylos dėl teismo leidimų išdavimo, pareiškimų ar faktų patvirtinimo, turto administravimo, paveldėjimo procedūrų taikymo, taip pat kitos bylos, kurios pagal Civilinį kodeksą ir kitus įstatymus nagrinėjamos supaprastinto proceso tvarka (CPK 442 str. 14 p.).

Paskutinis straipsnio punktas atskleidžia, jog šis bylų sąrašas nėra baigtinis. Kadangi santykiai greitai kinta, suprantama įstatymų leidėjo pozicija, sąrašą palikti atviru. Teisėjui nustačius, jog yra tikslinga bylą nagrinėti vadovaujantis ypatingosios teisenos tvarka, teismai nepažeistų teisinio reguliavimo padarydami išimtį bylos nagrinėjimo procedūroms, bylą, nenurodomą CPK 442 straipsnyje, išnagrinėjus ypatingosios teisenos tvarka.

Autorė Vigita Vėbraitė, analizuodama šalių sutaikymą, kaip civilinio proceso tikslą ir jo galimybes Lietuvoje, nustatė, jog ypatingą teiseną yra nagrinėjamos civilinės bylos, kurias valstybė atsižvelgdama į viešąjį interesą ir būtinybę tinkamai administruoti privatinės teisės normas, dažniausiai tikslingumo sumetimais, įstatymu priskiria šiai, išskirtinei teisenai (Vėbraitė, 2008, p. 114).

V. Vėbraitė ypatingą teiseną vertina, kaip viešojo intereso nulemtą procesą. Taip pat pabrėžia, kad ypatingojoje teisenoje svarbiausia nustatyti tiesą ir priimti teismo sprendimą (Vėbraitė, 2008, p. 114). Nors autorė straipsnyje vertino šalių sutaikymo

galimybes ypatingojoje teisenoje ir priėjo išvados, jog tokios situacijos yra labai ribotos, tačiau pateikta nuomonė dėl ypatingosios teisenos sampratos yra girtina ir reikšminga.

Šia poziciją palaiko ir kiti autoriai: Artūras Driukas ir Virgilijus Valančius civilinio proceso vadovėlyje nurodo, jog ypatingoji teisena yra speciali bylų nagrinėjimo tvarka, kai byla nagrinėjama ne pagal bendrąsias ginčo teisenos (ieškinio) proceso taisykles, o pagal specialiąsias taisykles, kurios nustato bylos nagrinėjimo tvarką, leidžiančią greičiau išnagrinėti bylą (Driukas *et al.*, 2009, p. 598). Greitas bylos išnagrinėjimas ir tiesos nustatymas yra be galo reikšmingas ypatingajai teisei, kadangi šiose bylose nagrinėjami klausimai, dažnai reikalauja greitos reakcijos situacijos išsprendimui, pvz.: įvaikinimas, globos ar rūpybos nustatymai ir pan.

Profesorius V. Nekrošius yra išanalizavęs ypatingosios teisenos atskyrimo nuo ieškininės teisenos teorijas (tikslų, dalyko, priemonių ir pozityvistinę), šių teorijų įgyvendinimas padeda suprasti vyraujančias ypatingosios teisenos sistemas. Tikslų teorija ginčo teisei nustato privatinųjų teisiniųjų santykiųjų išsaugojimo taisyklę, o ypatingajai teisei - tinkamą tam tikrų materialinės teisės normų įforminimo užtikrinimą. Pažymima, kad yra ir kitų nuomonių, jog ypatingoji teisena apibūdinama, kaip prevencinė administracinė teismų veikla, o ginčo teisena, kaip pažeistų civilinių teisiniųjų santykiųjų atkūrimas. Dalyko teorija (vyravo ankstesnio teisinio reguliavimo metu), teigė, kad ypatingoji teisena sprendė bylas, kuriose nėra ginčo dėl teisės, o ieškininė teisena – sprendė kylančius ginčus. Deja, rėmimasis šia teorija neatitiko realios situacijos, kadangi ne visose ypatingosios teisenos bylose nekyla ginčas, tad šią teoriją keitė pozityvistinė teorija, kurioje teigiama, kad ginčo dėl teisės buvimas ar nebuvimas nėra esminis pagrindas bylų nagrinėjimui ypatingąja teisei. Ši teorija remiasi tikslingumo kriterijumi, nustatant kurios bylos turėtų būti laikomos ypatingosios teisenos bylomis. Paskutinioji, priemonių teorija nurodo, kad ieškininėje teisei naudojamos priemonės yra tam tikros reikalavimo teisės pripažinimas ir jos įvykdymo užtikrinimas, o ypatingojoje teisei – atvirkščiai (nėra apie tai kalbama). Nors Profesoriaus nuomone, pozityvistinė teorija atrodo pati priimtinausia, tačiau ji turi ir trūkumų. Vien tik tikslingumo, kaip atribojimo kriterijaus išskyrimas nepakankamai atskleidžia ypatingosios teisenos reikšmę, todėl šios teisenos bylų sąrašas gali būti pernelyg išplėstas (Nekrošius, 1999, p. 48-49). Visgi, atrodo, jog pozityvistinė ypatingosios teisenos teorija šiai dienai yra priimtinausia, o darbo eigoje atsiskleis šios teorijos taikymo pagrindimas.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – Aukščiausiasis Teismas; LAT; Kasacinis teismas), remdamasis civilinio proceso teisės doktrina, pripažino, kad ypatingosios teisenos bylos yra nedispozityvios, t. y. jose teismas turi būti aktyvus (CPK

179 str. 2 d.), todėl, pagal CPK 443 str. 8 d., ypatingosios teisenos tvarka nagrinėjamos bylose teismas turi imtis visų būtinų priemonių, jog būtų visapusiškai išaiškintos visos bylos aplinkybės (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-80-706/2017).

Teismo atliekamas įrodymų vertinimas ypatingosios teisenos bylose turi atitikti šių bylų specifiką, kuri lemia aktyvų teismo vaidmenį. Nors ypatingosios teisenos bylose dalyvaujantys asmenys neatleidžiami nuo pareigos rinkti ir teikti visus turimus faktus ir įrodymus, tačiau pagal CPK 443 straipsnio 8 dalį, teismas turi imtis visų būtinų priemonių tinkamam aplinkybių išaiškinimui. LAT nurodė, kad į CPK 443 str. 8 d. apimtį patenka teismo pareiga nustatyti ir įtraukti dalyvauti byloje visus ja suinteresuotus asmenis, pasiūlyti byloje dalyvaujantiems asmenims pateikti papildomus įrodymus ir nustatyti terminą jiems pateikti; kai yra būtina, išreikalauti tyrimo medžiagą, išvadas, įrodymus ir kt., turinčius reikšmės bylai teisingai išspręsti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. lapkričio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-403/2011). Šis Kasacinio teismo išaiškinimas pagrindžia ypatingosios teisenos išskirtinumą ir šia teiseną nagrinėjamų bylų svarbumą.

Nagrinėdamas bylą ypatingosios teisenos tvarka, teismas privalo patikrinti visas aplinkybes, galinčias turėti įtakos sprendimui. Teismas, neapsiribodamas byloje pateikta medžiaga ir nepriklausomai nuo ginčo dėl teisės buvimo, išsiaiškina visas, jo nuomone, esmines bylos aplinkybes bei atsako į pateiktą klausimą (Žemkauskienė, 2002, p. 218). Toks reguliavimo įtvirtinimas draudžia ypatingojoje teisenoje priimti sprendimus už akių. V. Nekrošius draudimą priimti sprendimą už akių vertina, kaip sudarantį sąlygas šalims vilkinti procesą, tačiau šio reikalavimo pateisinimu laiko teisės realizavimo užtikrinimą. Būtent šiam tikslui ypatingoji teiseną ir yra sukurta (Nekrošius, 1999, p. 51).

Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) yra išaiškinęs, jog nagrinėjant ypatingosios teisenos bylas veikia oficialumo principas, nes teismas tarytum „administruoja“ materialiosios teisės normas, o ne sprendžia ginčą ir taip užtikrina tinkamą materialiosios teisės įgyvendinimą konkrečioje situacijoje bei iš esmės vykdo teismams valstybės perduotas vykdomosios valdžios funkcijas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas). Šiose bylose teismui tenka pareiga nustatyti materialiąją tiesą, dėl to pagrindžiamas sprendimo už akių negalimumas.

Tačiau, pažvelgus į CPK 443 straipsnio 5 dalį, galima pastebėti, jog dalyvaujančiam byloje asmeniui neatvykus į teismo posėdį, sprendimas byloje vis tiek gali būti priimamas. I. Žemkauskienė šį aspektą vertino, kaip išskirtinį ypatingosios teisenos

bruožą. Daugeliu atvejų, ypatingoji teiseną yra suprantama, kaip vienašalė teiseną, todėl teismas turi teisę, neatvykus vienam dalyvaujančiam byloje asmeniui, žinoma, jei šio asmens dalyvavimas nėra įsakmiai nustatytas įstatymuose, ir remdamasis visais byloje surinktais, taip pat ir neatvykusio asmens pateiktais įrodymais, nagrinėti bylą atvykusio, kito dalyvaujančio byloje asmens atžvilgiu (Žemkauskienė, 2014, p. 369). Pateiktas išaiškinimas atitinka ypatingosios teisenos bruožus, kadangi teismui išlieka nustatyta pareiga išlikti aktyviam ir tinkamai atsižvelgti į visus bylos pateiktus duomenis ir aplinkybes.

Apibendrinus ypatingosios teisenos sampratą, galima teigti, kad ypatingoji teiseną yra specifinė, tam tikrų (išskirtinių) bylų nagrinėjimo tvarka. Šios bylos yra nedispozityvios, todėl procese vyrauja aktyvus teismo vaidmuo. Taip užtikrinamas greitas ir efektyvus, viešojo intereso nulemtas, bylų išnagrinėjimas.

1.2. Ginčo ir ypatingosios teisenos santykis

Civilinio proceso kodeksas išskiria dvi civilinių bylų teisenos rūšis – ginčo teiseną ir ypatingąją teiseną. Ginčo teiseną, dar kitaip vadinama ieškinio teiseną, yra laikytina „tradicine“ teisenos rūšimi, nes didžioji dalis civilinių bylų sprendžiamos būtent remiantis ginčo teisenos normomis. Tai išplaukia iš CPK 443 straipsnio 1 dalies, kurioje atskleidžiama, jog ypatingosios teisenos bylas teismas nagrinėja pagal kodekso taisykles, tačiau atsižvelgiama į išimtis ir papildymus, kuriuos nustato CPK V dalis bei kiti įstatymai. Vadinas, kodekse yra bendrai aprašytos bylų, nagrinėjamų ginčo teiseną, taisyklės, bei išskirta atskira dalis - ypatingosios teisenos tvarka nagrinėjamoms byloms. Iš įstatymo išskaitoma, kad net ir ypatingosios teisenos bylos nagrinėjamos pagal ginčo teiseną taikomas taisykles, pasinaudojant tam tikromis, ypatingajai teisenai nustatytoms, išimtimis.

Taip pat, tam tikros bylos gali būti pradedamos ne pareiškėjo, o teismo iniciatyva (CPK 459 str. 1 d., 505 str., 570 str. 1 d.). Jei byla pradedama teismo iniciatyva, teismas nurodo, kokie asmenys yra įtraukiami į procesą suinteresuotų asmenų statusu (Laužikas *et al*, 2005, p. 385). Tokios situacijos ginčo teisenoje nėra įsivaizduojamos, nes už savo teisių gynimą atsakingas yra tik ieškovas. Šioje vietoje galima įžvelgti dar vieną ypatumą – ypatingojoje teisenoje nėra ginčo šalių.

Ginčo teisenoje visuomet bylinėjasi dvi šalys – ieškovas ir atsakovas. Jų suinteresuotumas bylos baigtimi yra visiškai skirtingas. Šios teisenos pavadinimas suponuoja, kad šalys teisme ginčijasi ir siekia įrodyti savo tiesą, t. y. laimėti bylą. Tuo tarpu

ypatingoji teiseną yra vienašalė teiseną, kurioje nėra ginčo ir bylos šalių, turinčių priešingus interesus.

Ypatingosios teisenos bylose dalyvauja pareiškėjas ir suinteresuoti asmenys (asmenys, su kurių teisėmis ir pareigomis yra susijusi nagrinėjama byla), į juos, skirtingai nei į atsakovus ginčo teisenos bylose, nėra tiesiogiai nukreiptas asmens, kuris kreipėsi į teismą, reikalavimas, nors jų teisinis suinteresuotumas bylos baigtimi gali ir skirtis nuo pareiškėjo. Ypatingosios teisenos bylose reiškiami prašymai ir reikalavimai dažniausiai reiškiami ne kitam proceso dalyviui, o bylą nagrinėjančiam teismui, kuris nagrinėja bylą vadovaudamasis visai kitais principais, nei taikomiems ginčo teisenoje (Vilniaus apygardos teismo 2013 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-612-464/2013).

Nesant šalių instituto, galima pateisinti ir ieškinio instituto atsisakymą siekiant pradėti ypatingosios teisenos bylą. Kadangi šioje teisenoje nėra ginčo šalių, todėl visi bylose dalyvaujantys asmenys yra laikomi viena šalimi. Ypatingojoje teisenoje išskiriami pareiškėjai ir suinteresuoti asmenys bei, žinoma, šių asmenų atstovai ar kuratoriai (Laužikas *et al*, 2005, p. 382)

Pareiškėjas yra asmuo, kurio prašymu ar pareiškimu pradedama nagrinėti ypatingosios teisenos byla (Laužikas *et al*, 2005, p. 382). Ginčo teisenos byla pradedama ieškovo ieškiniu, o ypatingoji – pareiškimu. Tačiau tarp šių procesinių dokumentų galima įžvelgti sąsają. Remiantis CPK 443 str. 2 d., pareiškimas turi atitikti procesinių dokumentų formai ir turiniui keliamus reikalavimus. Identiška norma reguliuoja ir ieškinio reikalavimus: teismui pareiškiamas ieškinys turi atitikti bendruosius reikalavimus, keliamus procesinių dokumentų turiniui (CPK 135 str. 1 d.). Toks, bendras apibūdinimas, leidžia daryti išvadą, kad tiek pareiškimui (prašymui), tiek ieškiniui, keliami griežti reikalavimai, siekiant nesumenkinti teismų, kaip teisminės valdžios, autoriteto. Prašymo ar pareiškimo negalima laikyti laisvos dokumentu, nes pareiškimas, kaip ir ieškinys, turi atitikti procesiniams dokumentams keliamus reikalavimus.

Pagal CPK 5 straipsnio 4 dalį, ypatingosios teisenos atveju, teismui paduodamas pareiškimas arba prašymas. Šį straipsnį antrina ir CPK 443 straipsnio 4 dalis, tačiau tai ne baigtinis procesinių dokumentų, teikiamų ypatingojoje teisenoje, sąrašas. CPK XXXI skyrius, reglamentuojantis bylas dėl antstolių ir notarų veiksmų, nurodo, kaip yra skundžiami antstolių ar notarų atlikti veiksmai ar neveikimas. Norint apskųsti minėtų asmenų veiksmus, yra teikiamas skundas (CPK 510 str. 2 d.). Tai lemia ypatingosios teisenos bylų pobūdis, kadangi ypatingoji teiseną, V. Nekrošiaus nuomone, yra skirta tinkamam tam tikrų materialijų asmens subjektinių teisių konstatavimui ir įtvirtinimui bei materialiosios teisės normų įgyvendinimui ir administravimui (Laužikas *et al*, 2005, p.

384). Šis tikslas suprantamas, kaip viešojo intereso užtikrinimas, o jis pasireiškia per šalių interesų saugojimą, leidžiant teismui veikti aktyviai.

Ypatingoji teiseną skirta nagrinėti byloms, kuriose nėra sprendžiami ginčai dėl teisės, tačiau proceso operatyvumo ir ekonomiškumo tikslais, CPK 443 straipsnio 7 dalyje nustatyta, kad bylos nagrinėjamos ypatingąja teiseną, neatsižvelgiant į tai, jog nagrinėjimo metu kilo ginčas dėl teisės. Suinteresuoti asmenys, bylos nagrinėjimo metu, CPK V dalyje nustatyta tvarka gali pateikti pareiškimus su savarankiškais reikalavimais.

Kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad toks reglamentavimas reiškia, jog ypatingosios teisenos tvarka nagrinėjama byla pagal prašymą tik tuo atveju, kai nėra ginčo dėl teisės. Kai iš paduodamo pareiškimo matyti, kad yra kilęs ginčas, toks prašymas ypatingąja teiseną nenagrinėtinas (CPK 296 straipsnio 1 dalies 12 punktas). Nagrinėjimo teisenos pasirinkimui esminę reikšmę turės ginčo atsiradimo ar išsiaiškinimo apie ginčo tikimybę nustatymo momentas. Jeigu teisėjas ginčą išvelgia prieš pradėdant nagrinėti bylą, tokios bylos nagrinėjimui naudoti ypatingąją teiseną nėra galima – teisėjas turėtų nurodyti pareiškėjui pašalinti procesinio dokumento trūkumus (pradėti ginčą teiseną pareiškus ieškinį). (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-443/2012).

Tais atvejais, kai pareiškimas yra priimamas, atliekami įvairūs procesiniai veiksmai: vedami teismo posėdžiai, o šalims užtikrinamos teisės į tinkamą proceso įgyvendinimą - byla nagrinėjama žodinio proceso tvarka, visiems dalyvaujantiems asmenims sudarytos sąlygos pateikti paaiškinimus (tiek raštu, tiek žodžiu, teismo posėdžio metu), teikti įrodymus, dalyvauti procese ir kt. ir nors iš pareiškimo matoma, kad yra ginčas dėl teisės, ir jis turėtų būti nagrinėtinas ieškinio teisenos tvarka, esant išdėstytiems teismo atliktiems procesiniams veiksams, bylos nagrinėjimas ypatingąja teiseną turi būti tęsiamas. Ši išvada atitinka CPK 7 straipsnyje įtvirtintą civilinio proceso koncentracijos ir ekonomiškumo principą bei LAT formuojamą praktiką (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-219/2011). Teisėjų kolegija neįžvelgė pagrindo keisti šią, nusistovėjusią, teismų praktiką, nes taip užtikrinamas bendrųjų civilinio proceso principų, įskaitant ir asmens teisės į tinkamą procesą, taikymas.

Nėra pagrindo prieštarauti formuojamai praktikai, kadangi teismas yra institucija, įpareigota užtikrinti teisingumą, o ši pareiga turėtų būti suprantama, kaip teisingas bylos išnagrinėjimas ir išaiškinimo pateikimas. Laikytina, kad procedūros pakitimas nedaro esminės įtakos norimam tikslui pasiekti.

Panašios pozicijos laikosi ir autorė Inga Žemkauskienė, teigdama, jog ginčo dėl teisės buvimas ar nebuvimas neturi svarbios reikšmės, kadangi ypatingajai teisenai

svarbus priskiriamų bylų pobūdis ir šios teisenos uždavinių įgyvendinimas. Be to, reikalavimas, kad kilus ginčui pareiškimas būtų paliekamas nenagrinėtu, lemia dviejų procesų būtinumą, o tai reiškia vėlesnį galutinio sprendimo priėmimą, ir neužtikrina, kad bus įgyvendinti šiuolaikinio proceso operatyvumo ir koncentruotumo principai. (Žemkauskienė, 2002, p. 216).

Kaip jau minėta, šiuo metu ypatingoji teiseną grindžiama tikslingumo (pozityviaja) teorija. Ginčo dėl teisės buvimas nebėra lemiamas, priskyrimo prie ypatingosios teisenos, aspektas. Svarbus pačių bylų pobūdis bei valstybės interesus užtikrinti efektyvią civilinės materialinės subjektinės teisės apsaugą (Žemkauskienė, 2003, p. 43).

Inga Žemkauskienė, vertindama ypatingąją teiseną naujame civilinio proceso kodekse išskyrė aspektus, turinčius lemiamą reikšmę, atibojant ginčo teiseną nagrinėtinas bylas nuo ypatingosios teisenos bylų: tai pačių bylų pobūdis ir jų tikslingumas (Žemkauskienė, 2002, p. 217). Išskirtiniu bylų pobūdžiu galima laikyti faktus, kurie lemia teisinių santykių egzistavimą ar pasibaigimą, nes šios bylos pasižymi ir viešojo intereso požymiu. Tikslingumą galima įvardinti, kaip išskirtinio pobūdžio bylų (dažnu atveju, egzistuojant viešajam interesui) priskyrimą išskirtiniam nagrinėjimui teisme, taip užtikrinant kokybiškesnę išnagrinėjimą.

Vėlesniuose darbuose I. Žemkauskienė taip pat nagrinėjo ypatingosios ir ginčo teisenų skirtumus ir jų santykį. Per pateiktą teismų praktikos atvejį, analizuojama situacija, kai teismui pateikiami reikalavimai yra mišraus pobūdžio, t. y. dalis reikalavimų nagrinėtini ginčo teiseną, o kita dalis – ypatingąją. Tokiu atveju ir teisės teorijoje, ir teismų praktikoje pripažįstama, kad ginčo teisenai, kaip pagrindinei civilinio proceso teisenai, turi būti taikomas prioritetas ir ginčo bei ypatingosios teisenos klausimai turi būti išnagrinėti viename procese, tačiau užtikrinant ypatingosios teisenos atitinkamų principų ir taisyklių taikymą ypatingosios teisenos reikalavimui išspręsti. Pažymima, kad teismas turi pareigą nuspręsti, kokia teiseną reiktų nagrinėti gautą klausimą (nesvarbu, ar gautas pareiškimas ir reikalinga nagrinėti ginčo teisenos tvarka, ar gautas ieškinys, nors reiktų nagrinėti ypatingosios teisenos tvarka).

Pripažįstama, kad ypatingosios teisenos bylos iš esmės nėra “grynai teisminės”. Atvirkščiai, savo prigimtimi tai klausimai, kurie galėtų būti sprendžiami vykdomosios valdžios (pvz.: asmens pripažinimas nežinia kur esančiu), tačiau atsižvelgiant į jų svarbumą, šių klausimų sprendimas perduotas teismams. Esminis bruožas, lėmęs šios teisenos reguliavimo ypatumus – ypatingas valstybės interesus, kai valstybė privalo save identifikuoti su privačiu asmeniu, dalyvaujančiu tam tikruose privačiuose teisiniuose

santykiuose, ir viešasis interesas – šių sąlygų egzistavimo patikrinimas prieš priimant sprendimą, o tikrinant šias sąlygas, nebūtų varžomos tikrinančio subjekto teisės, kitų, šio teisinio santykio dalyvių valios (Nekrošius, 1999, p. 48). Tai lemia kitokį teismo elgesį procese. Šiuo atveju teismas elgiasi iš esmės kaip vykdomosios valdžios atstovas, kuriam yra pateikiamas paklausimas – išnagrinėja visas jo nuomone esmines aplinkybes ir atsako į pateiktą klausimą. Teismas neapsiribodamas byloje pateikta medžiaga ir nepriklausomai nuo ginčo dėl teisės buvimo turi išsiaiškinti visas, jo nuomone, esmines bylos aplinkybes bei atsakyti į pateiktą klausimą (Aiškinamasis raštas dėl LR CPK projekto..., 2001).

Kadangi CPK 328 straipsnis draudžia iš esmės teisėtą ir pagrįstą teismo sprendimą ar nutartį naikinti vien tik formaliais pagrindais, susiformavo sveikintina teismų praktika, draudžianti bylą išnagrinėjus netinkama teiseną, besąlygiškai panaikinti teismo sprendimą. LAT yra konstatavęs, jog neprotinga naikinti materialiąja teisine prasme teisėtą teismo sprendimą vien dėl to, kad byla išnagrinėta ne ta teiseną (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-304/2006). Vadinasi, nors byla ir yra išnagrinėta kita teiseną, byloje priimtas sprendimas yra pagrįstas ir teisėtas. Toks išaiškinimas pagrindžia galimybę teisėjui būti aktyviam bylos nagrinėjimo procese, sprendžiant, kokia procesine tvarka (teiseną) turi būti nagrinėjami pareiškėjų formuluojami reikalavimai, o net ir po išnagrinėjimo pamačius teisenos neatitikimus, nesuabsoliutinti formalumų, nes teisingas bylos išsprendimas yra aukščiau formalių nagrinėjimo reikalavimų (Žemkauskienė, 2014, p. 359).

Apibendrinant galima teigti, jog ypatingoji teiseną nuo ginčo teisenos skiriasi savo bylų nagrinėjimo proceso specifika, kurioje ginčo buvimas ar nebuvimas, negali būti laikomu vienu iš pagrindinių teisenų atribojimo aspektu. Ypatingosios teisenos normos yra specialiosios, lyginant su bendrosiomis, ginčo teisenos normomis, todėl yra taikomos tik kodekse numatytais atvejais, kuomet negali būti taikomos bendrosios nuostatos.

1.3. Ypatingosios teisenos susiformavimo ištakos

Ypatingosios teisenos instituto atsiradimą sąlygojo daugybė veiksnių. Nors ši teiseną Lietuvoje ypatingosios teisenos vardu pradėta vadinti tik tai sovietmečiu, tačiau ypatingosios teisenos užuomazgas galima išvystyti jau romėnų teisėje. Šią teiseną romėnai vadino „savanoriškąja teiseną“ (lot. *iurisdictio voluntaria*). Kadangi savanoriškos teisenos bylose nebuvo sprendžiami ginčai dėl teisės, savanoriškoji teiseną laikyta supaprastintu procesu (Žemkauskienė, 2014, p. 354).

Profesorius Marius Jonaitis, nagrinėdamas romėnų civilinį procesą ištyrė, jog Senovės Romoje valstybės magistratų užtikrinama privatinų teisių gynyba buvo apibrėžta, kaip *iusdictio* ir skirstyta į *iusdictio contentiosa* (ginčo teiseną, pagrįsta rungimosi principu) bei *iusdictio voluntaria* (ne ginčo arba ypatingoji teiseną). Ypatingojoje teisenoje, dalyvaujant magistratui, buvo atliekami tam tikri juridiniai veiksmai (sudaromi sandoriai), kaip antai, nuosavybės teisės į *res mancipi* ir *res nec mancipi* perleidimas procesinės cesijos būdu, vergų paleidimas į laisvę (*vindicatio in libertatem*), *alieni iuris* asmens įvaikinimas, globėjo (*tutor dativus*) skyrimas (Jonaitis, 2014, p. 406).

Kalbant apie ypatingosios teisenos raidą Lietuvoje, reikėtų pradėti analizuoti 1864 metus. 1864 m. Rusijos imperijoje įvyko teismo reforma, kurios pasekmė - Rusijos Civilinės teisenos įstatymo sukūrimas (Andriulis, *et. al.*, 2002, p. 428). Šiame įstatyme ypatingoji teiseną buvo apibūdinama, kaip apsauginė teiseną, o ji skirstyta į dvi bylų rūšis: įpėdinių turto apsaugojimą, įpėdinio teisių pripažinimą, vaikų įteisinimą bei išūnijimą. Kadangi su reikalavimais nebūdavo kreipiamas į kitus asmenis, todėl pirmoji bylų rūšis neturėjo nei ieškovo, nei atsakovo. Antrajai bylų rūšiai priklausė bylos dėl asmens pripažinimo dingusiu, dėl paveldėto turto padalinimo bei dėl turto dalies atskyrimo našlei ar našliui, tad šiose bylose ne vien pareiškėjas, o ir kitas asmuo (Mačys, 1924, p. 365-366).

Profesorius Vl. Mačys aprašė ir bendrąsias apsaugos bylų nagrinėjimo taisykles: kai kurias bylas pradėti galėjo ne tik pats „interesą turintis asmuo“, bet ir teismas savo iniciatyva. Šios bylos priklausė „taikos teisėjų“ kompetencijai, norint pradėti apsaugos bylą, reikėjo rašytinio prašymo (su tam tikromis išimtimis dėl įgaliojimų panaikinimo ar atėmimo), prašymams kelti formalūs formos reikalavimai. Apsaugos dalyviai apie bylos nagrinėjimą turėjo susižinoti teismo raštinėje (nes „apsaugos bylos dalyviai ne visada šaukiami teisman“). Prašymą ieškovas turėjo pagrįsti įrodymais, todėl teismas, gavęs prašymą be jį pagrindžiančių įrodymų, privalėdavo atsisakyti jį nagrinėti. Tačiau apsaugos teisenoje negaliojo taisyklė, jog teismas negali pats rinkti įrodymų, kadangi „tarpais tiesiog įsakoma teismui pačiam rinkti žinios“. Įžvelgta, kad tretiesiems asmenims „įsikišti“ į apsaugos bylas (bent kai kurias) nebuvo draudžiama. Dar viena svarbi įžvalga, kad apsaugos bylos užsibaigdavo teismo nutarimais, o ne sprendimais, šie nutarimai galėjo būti pakeičiami ar naikinami pačio teismo. Apskūsti apsaugos bylų tvarka priimtą nutarimą buvo galima nuo nutarimo nuorašo įteikimo dienos. Su tam tikromis išimtimis, numatyta, kad apsaugos bylose priimti nutarimai, galėjo būti skundžiami per dvi savaites (Mačys, 1924, p. 366-368).

1934 m. pakeitus 82 bei 82¹ Rusijos Civilinės teisenos įstatymo straipsnius, įtvirtinta teismo pareiga rūpintis bylos aplinkybių išsamiau nagrinėjimu ir išaiškinimu,

tačiau iš proceso šalių reikalauta įrodymų bei kitų bylos aplinkybių (Nekrošius, 2002a, p. 56). Šis pakeitimas priartino minimą institutą arčiau šiandieninio reguliavimo.

Civilinės teisenos įstatymas turėjo aiškų skirtumą, lyginant su dabartiniu reguliavimu Lietuvoje. Profesorius Vl. Mačio knygoje ypatingosios teisenos bylos vadintos apsaugos bylomis, ir turėjo griežtą, patenkančių į šią kategoriją, bylų sąrašo principą. Tačiau galima išvelgti ir panašumo: bylas teisėjas turėjo nagrinėti vadovaujantis „tais dėsniais, kuriais tvarkomas jo darbas“ (bendromis nuostatomis, kurios taikomos ir ginčo nagrinėjimui). Taip pat, Profesorius pažymėjo, kad apsaugos bylų sprendimo tvarka turėjo tikslą patikrinti ir apsaugoti neginčijamas teises (Mačys, 1924, p. 365).

Vėlėliau, 1964 metais, išleidžiamas Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Civilinio proceso kodeksas (toliau – LTSR CPK). Šis įstatymas įsigaliojo 1965 m. sausio 1 d. Jau pirmajame kodekso straipsnyje įtvirtinama reguliavimo apimtis, nurodoma, kokia tvarka nagrinėjamos ypatingosios teisenos bylos.

1964 m. LTSR CPK nustatytas pagrindinis ieškininės ir ypatingosios teisenos tvarka nagrinėtinų bylų atribojimo kriterijus – tai ginčo dėl teisės buvimas ar nebuvimas (Žemkauskienė, 2003, p. 45). Nors šis kriterijus, kaip žinia, negalėjo būti suprantamas tiesiogiai, kadangi prie ypatingosios teisenos bylų kategorijų priskirta ir skundų dėl notaro veiksmų bylos (LTSR civilinio proceso kodekso 270 str. 4 p.).

Pastebėtina, kad priešingai, nei dabartiniame reguliavime (CPK 443 str. 7 d.), pagal 1964 m. kodekso 271 straipsnį, nagrinėjant bylą ypatingosios teisenos tvarka ir kilus ginčui dėl teisės, pareiškimas privalėjo būti paliekamas nenagrinėtas, o suinteresuotiems asmenims išaiškinama, jog jie turi teisę pareikšti ieškinį bendraja tvarka ir nagrinėti bylą ieškinio teisenos tvarka. Minėta tvarka žymiai prailgindavo procesą, be to, suinteresuotiems asmenims neužtekdavo pateikti pareiškimo, o tekdavo paruošti ir ieškinį (Nekrošius, 2002a, p. 202). Inga Žemkauskienė išvelgė ir dar vieną neigiamą aspektą - ginčo teisenos bylose galiojantis dispozityvumo principas neleidžia teisėjui būti tokiam aktyviam, lyginant su ypatingosios teisenos bylų nagrinėjime dalyvaujančiu teisėju, pvz.: dalyvaujant įrodymų rinkimo procese, padedant įgyvendinti asmenų procesines teises ar pan., be to nukentėtų ir proceso koncentruotumas bei ekonomiškumas (Žemkauskienė, 2014, p. 358).

LTSR civilinio proceso kodekso 271 straipsnis nustatė, jog ypatingosios teisenos bylas teismai nagrinėja pagal kodekso taisykles su tam tikromis išimtimis ir papildymais. Ši nuostata praktiškai identiška, dabartinio kodekso (CPK 443 str. 1 d.) normoms. Tačiau, kaip ir 1864 metų kodekse, 1964 metų kodeksas įtvirtino baigtinį ypatingosios teisenos kategorijų sąrašą. Šis sąrašas išdėstytas LTSR civilinio proceso kodekso 270 straipsnyje.

Taip pat pastebėtina, jog 1964 metų kodekse įtvirtintas ypatingųjų kategorijų bylų sąrašas yra ganėtinai siauras (1864 metais – 11 kategorijų, 1964 metais – 8 kategorijos). Tam įtakos galėjo turėti rėmimas tarybiniais civilinio proceso principais, kurie riboja dispozityvumą bei rungimąsi.

Nors 1964 m. CPK buvo keletą kartų keistas (esmingiausi pakeitimai atlikti 1994 m., 1998 m., 2001 m.), tačiau fragmentiškas kodekso taisymas negalėjo užtikrinti šiuolaikiniam civiliniam procesui keliamų tikslų įgyvendinimo (Žemkauskienė, 2003, p. 42). Šie motyvai paskatino imtis priemonių modernizuojant Lietuvos civilinį procesą bei teisės sistemą, todėl 2002 metais priimamas naujasis Civilinio proceso kodeksas.

Pirmasis Lietuvos CPK įsigaliojo 2003 metais. Tai dabartinis civilinio proceso, įskaitant ir ypatingąją teiseną, reguliavimo šaltinis. Rengiant kodeksą idėjų semtasi iš Austrijos, Vokietijos, Prancūzijos, tad įstatymuose atsispindi socialiojo civilinio proceso dvasia (Nekrošius, 2002b, p. 103.). Ingo Žemkauskienės nuomone, tokiu ypatingosios teisenos reguliavimo nustatymu nebuvo noro reglamentuoti šią teiseną iš principo kitaip, nei buvo reguliuota tarybiniame civiliniame procese. Tokią būtinybę lėmė moderniam civiliniam procesui keliami operatyvumo ir koncentruotumo tikslai bei CPK rengėjų suvokimas, pagrįstas ilgalaikės Vakarų teisės mokslo tradicijos, taip pat ir nepriklausomoje Lietuvoje galiojusios idėjos, jog ypatingoji teiseną nėra tik ne ginčo teiseną (Žemkauskienė, 2014, p. 364).

Priėmus naująjį Lietuvos CPK, iš esmės įgyvendinta tarybinio civilinio proceso reforma. V. Nekrošiaus nuomone, civilinio proceso teisės reforma iš esmės vyko dviem etapais: pirmas etapas - 1964 m. tarybinio CPK keitimas, antras - naujojo CPK rengimas. Antru etapu iš esmės ir užbaigta civilinio proceso teisės reforma (Nekrošius, 2002b, p. 102).

Remiantis tikslingumo (pozityviaja) teorija – priskiriant bylas ypatingajai teisei, ginčo dėl teisės buvimas ar nebuvimas, nebėra lemiamas aspektas (CPK 443 str. 7 d.). Tai pagrindinė naujovė ypatingosios teisenos proceso reguliavime (ypatingosios teisenos reformos prielaidos, 2003, p. 43). Šis žingsnis padėjo praplėsti teismų kompetencijos ribas, tad teisėjas, įvertinęs situacijos tikslingumą (bylos pobūdį, keliamus klausimus), gali nuspręsti dėl gautos situacijos sprendimo ypatingąja teisei, neatsižvelgiant į suinteresuotų asmenų ginčą.

Dėl šio aspekto, tikslingai atsisakyta ypatingųjų kategorijų bylų baigtinio sąrašo. CPK 442 str. išvardintos visos, ypatingąją teiseną nagrinėjamos bylos, o paskutiniame sąrašo punkte paliekama užuomina, apie sąrašo atvirumą, t. y. minėto

straipsnio 14 dalyje išviešinta, jog teismas, ypatingą teisena nagrinėja „taip pat kitas bylas“.

Norint bylą nagrinėti ypatingosios teisenos tvarka, neužtenka teisėjo noro. Byla turi atitikti šias sąlygas: byla turi būti nagrinėjama pagal Civilinį kodeksą ar kitus įstatymus ir atitinkamas įstatymas turi numatyti, kad ši byla nagrinėtina supaprastinto proceso tvarka (Žemkauskienė, 2014, p. 365).

CPK 443 str. 1 d. taip pat įtvirtino taisyklę, jog ypatingosios teisenos bylos teisme nagrinėjamos pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles, taikant išimtis ir papildymus, nustatytus ypatingajai teisei. Tai sąlyginai tapati nuostata, kaip ir ankstesniame reguliavime, ją galima vertinti, kaip teigiamą dalyką, nes nėra tikslinga kurti dvejopos bylų nagrinėjimo tvarkos, pakanka numatyti išimtis, papildančias bendrąjį reguliavimą.

Ingos Žemkauskienės nuomone, naujasis (2002 m.) CPK yra pakankamai pritaikytas pasikeitusiems bei naujai susiformavusiems civiliniams, komerciniams, darbo, šeimos ir kitiems teisiniams santykiams (Žemkauskienė, 2002, p. 220). Atsižvelgiant į tai, kad pirmasis Lietuvos CPK vis dar yra galiojantis ir taikomas sprendžiant civilinius klausimus, manytina, kad nustatytas reguliavimas, su atliktomis tam tikromis straipsnių korekcijomis, yra modernus ir poreikius tenkinantis įstatymų leidėjų kūrinys.

Apibendrinus ypatingosios teisenos raidą, matoma, jog tarpukario Lietuvoje galiojęs Civilinės teisenos įstatymas įtvirtino pažangų tuometinį ypatingosios teisenos reglamentavimą. Vėliau, šį reguliavimą pakeitė socialistinės tradicijos LTSR CPK, kuriame įtvirtinti principai neatitiko ypatingosios teisenos esmės. Šiuos trūkumus pašalino 2003 metais Lietuvoje įsigaliojęs CPK, kurio normos atitinka visus, šiandieninei ypatingajai teisei keliamus tikslus.

2. Bendrieji ir specialieji bylų nagrinėjimo ypatumai

2.1. Ypatingojoje teisenoje taikomi principai

Norint kalbėti apie ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo ypatumus, svarbu suprasti kokiais principais vadovaujantis šios bylos yra nagrinėjamos. Akivaizdu, jog ypatingoji teisena yra išskirtinė, todėl ir klausimai bylose sprendžiami remiantis specifiniu reguliavimu.

Vertinant ypatingosios teisenos reguliavimo išskirtinumą, reikia įvardinti, kokiais principais vedamas įprastasis ginčo teisenos procesas. Tradiciškai, ginčo teisenai priskiriami viešumo, dispozityvumo, betarpiškumo, rungimosi ir žodiškumo principai (Nekrošius, 2002a, p. 205).

Ypatingojoje teisenoje taikomi priešingi ginčo teisenai principai: inkvizicinis (tardomasis), oficialumo, riboto betarpiškumo ir viešumo (uždarumo), vyrauja rašytinis procesas (Žemkauskienė, 2014, p. 367). Pažymėtina, jog šie principai nėra išviešinami kodekso normose (bendrieji ginčo teisenai taikomi principai yra išvardinti CPK I dalies II skyriuje), todėl atsikleidžia tik per teisės normų analizę.

Siekiant įsigilinti į ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo principus, toliau bus aptariami pagrindiniai ypatingosios teisenos principai, jų reikšmė procesui ir pritaikymo galimybės.

2.1.1. Inkvizicinis (tardomasis) principas

Tardomojo (inkvizicinio) principo apibrėžimas gali būti pateikiamas per CPK 443 str. 8 dalies normą. Tai teismo pareiga imtis visų būtinų priemonių, siekiant visapusiškai išsiaiškinti bylos aplinkybes. Šis principas įgyvendinamas per konkrečių teismo teisių ir pareigų, imtis aktyvių veiksmų, nustatymą, kurios turi būti įgyvendintos jau nuo pat civilinės bylos iškėlimo momento. Teismas privalo nustatyti ir įtraukti dalyvauti byloje visus ja suinteresuotus asmenis (CPK 443 str. 3 d.), pasiūlyti byloje dalyvaujantiems asmenims pateikti papildomus įrodymus ir nustatyti terminą jiems pateikti, o kai yra būtina – išreikalauti atitinkamus įrodymus (CPK 448 str. 8 d.), turinčius reikšmės bylai teisingai išnagrinėti. Atsižvelgdamas į konkrečių bylų specifiką, įstatymo leidėjas formuluoja teismui konkrečias pareigas, kurių įgyvendinimas užtikrintų visapusišką bylos aplinkybių ištyrimą, o teismas privalo, neatsižvelgdamas į šalių elgesį, patikrinti visas, jo nuomone, reikšmingas bylos aplinkybes (Žemkauskienė, 2014, p. 368). Tai reiškia, jog teismas gali

rinkti įrodymus savo iniciatyva, neapsiribodamas vien tik suinteresuotų asmenų pateikiamais įrodymais. V. Mikelėno nuomone, inkviziciniame (tardomajame) proceso modelyje teismas yra aktyvus bylos nagrinėjimo proceso dalyvis, jis aiškinasi kiekvienos bylos esmę, apklausia liudytojus, tiria kitus įrodymus ir pan. (Mikelėnas, 1994, p. 4).

Pavyzdžiui, CPK 476 str. 2 p. numatyta teismo, besirengiančio nagrinėti bylą dėl nepilnamečio pripažinimo veiksmu (emancipuotu), pareiga išreikalauti duomenis, ar nepilnametis nėra teistas ar įvykdęs administracinių nusižengimų ir kitų teisės pažeidimų. Be to, teismas gali ir įpareigoti kitus asmenis pateikti duomenis, reikalingus bylos nagrinėjimui (CPK 509 str. 3 d. - teismas, rengdamasis nagrinėti bylą dėl pilnamečių asmenų globos ar rūpybos, paveda globos ir rūpybos institucijai pateikti teismui bylai išnagrinėti būtinus duomenis).

Kasacinis teismas yra pateikęs išaiškinimą, jog aktyvus teismo vaidmuo civiliniame procese gali būti įgyvendinamas tiek, kiek leidžiama įstatymo. Tai reiškia, jog teismo aktyvumas ypatingosios teisenos bylose gali reikštis tik atitinkamų procesinių priemonių panaudojimu, nesikišant į teismo nagrinėjimo dalyką. Teismas negali nustatyti arba pakeisti teismo nagrinėjimo dalyko, išskyrus įstatymo nustatytas išimtis (pvz., CPK 377 str., 405 str., 414 str.). Teismas, siekdamas patikslinti pareiškėjo reikalavimus, gali pateikti jam klausimus, pareikalauti, kad jis pateiktų papildomų įrodymų, skirtingai negu ginčo teisenoje, gali nurodyti, kokius konkrečiai įrodymus būtina pateikti, apklausti liudytojus, skirti savo iniciatyva ekspertizę ir pan. Tačiau ir ypatingosios teisenos bylose teismas negali tapti pareiškėjo atstovu, advokatu ir suformuluoti už jį pareiškimo dalyką ar pagrindą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-116/2007). Šis išaiškinimas aktualus ir šiai dienai (Klaipėdos apygardos teismo 2021 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-438-777/2021).

Inkvizicinis principas, taip pat draudžia priimti sprendimą už akių (CPK 443 str. 9 d.). Tačiau teismui, pagal CPK 443 str. 5 d., nėra draudžiama nagrinėti bylą vienam iš suinteresuotų asmenų neatvykus į teismo posėdį. To negalima laikyti principo „apėjimu“, nes tinkamas teisės įgyvendinimas ir koncentruotumas yra svarbiau už galimą suinteresuotų asmenų piktnaudžiavimą savo teisėmis bei procesu.

2.1.2. Oficialumo principas

Oficialumo principas yra dispozityvumo principo priešingybė. Šio principo veikimas pasireiškia tuo, kad procesas ypatingosios teisenos bylose gali būti pradamas ne tik

suinteresuoto asmens pareiškimo pagrindu, bet ir teismo iniciatyva (Žemkauskienė, 2014, p. 367).

Šio principo įgyvendinimas numatytas CPK 459 str. 1 d., kuri numato, kad bylose dėl fizinio asmens paskelbimo mirusiu ar pripažinimo nežinia kur esančiu, teismas nutartimi gali atnaujinti bylos nagrinėjimą ir savo iniciatyva. Sekantis įtvirtinimas randamas CPK 505 straipsnyje, pagal kurį, teismas, priėmęs sprendimą pripažinti pilnametį asmenį neveiksniu tam tikroje srityje ar ribotai veiksniu tam tikroje srityje, privalo savo iniciatyva pradėti bylos dėl globos ar rūpybos šiam asmeniui nustatymo, globėjo ar rūpintojo toje srityje paskyrimo nagrinėjimą (CPK 505 str. 1 d.), privalo savo iniciatyva nustatyti šiam asmeniui globą ar rūpybą toje srityje (CPK 505 str. 2 d.), paskirti globėją ar rūpintoją toje srityje (CPK 505 str. 3 d.). Taip pat CPK 570 str. 1 d., numatanti teismo teisę savo iniciatyva atkurti prarastą teismo ar vykdomąją bylą.

Verta paminėti, kad šie, teismui suteikti įgalinimai, nepriklauso nuo dalyvaujančių byloje asmenų valios. Suinteresuoti asmenys savo nuožiūra negali pakeisti nustatytos ginčo ir ypatingosios teisenos kompetencijos ribų, nes šias ribas apibrėžia įstatymų leidėjo valia, šią valią perteikia teismas, nustatydamas, kuria teiseną bus nagrinėjama konkreti byla (Laužikas *et al.*, 2005, p. 378).

Oficialumo principas, kaip ir inkvizicinis (tardomasis), įtvirtina aktyvų teisėjo vaidmenį procese. Pavyzdžiuose pateiktos bylų rūšys yra glaudžiai susijusios su viešuoju interesu, todėl teismams užtikrinama teisė, o tiksliau sakant, pareiga įgyvendinti reikšmingus visuomeninius santykius. Kadangi, nagrinėjami klausimai yra laikomi labai jautriais, užbėgant neigiamiems padariniams už akių, perduodama tuo pasirūpinti teismams, nelaukiant suinteresuotų asmenų valios, dėl šių klausimų sprendimo.

2.1.3. Rašytinio proceso principas

Kadangi, CPK 443 str. 5 d. įtvirtina, jog ypatingosios teisenos bylos, su tam tikromis išimtimis, nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka, pastebimas aiškus CPK bendros normos, įtvirtinančios žodiškumo principą (CPK 15 str.) skirtumas.

Teismui esant aktyviam, paliekama galimybė nuspręsti, kuriuo būdu vesti procesą (rašytiniu ar žodiniu). Teisėjas turi atsižvelgti į bylos esančias aplinkybes ir įvertinti, koks proceso organizavimo būdas labiau padės užtikrinti saugomų interesų apsaugą (Nekrošius, 2002a, p. 206).

Verta pažymėti, jog CPK V dalies normos įsakmiai numato, kokiais atvejais byla privalo būti vedama žodinio proceso tvarka. Tai bylų kategorijos, kurios laikomos

svarbiausiomis, viešojo intereso aspektu. Laikoma, kad nustatytas bylas nagrinėjant žodžiu (fiziniuose teismo posėdžiuose apklausiant suinteresuotus asmenis), bus visiškai įvertintos esamos aplinkybės, labiau įsigilinta į kilusią situaciją.

Nors gali kilti abejonų, ar rašytinio proceso nustatymas ypatingosios teisenos byloms tikrai užtikrina tinkamą šių bylų išnagrinėjimą, reikėtų suprasti, jog šioms bylų kategorijoms įstatymas nustato supaprastintas nagrinėjimo procedūras, o tai taip pat liečia ir proceso formos optimizavimą.

Profesorius V. Nekrošius, analizuodamas civilinio proceso normas išaiškino, jog nors ir linkstama link rašytinio ir žodinio procesų derinimo, tačiau CPK išsaugomas žodinės, kaip pagrindinės proceso tvarkos, įtvirtinimas (Nekrošius, 2002b, p. 105). Nustatyta rašytinė procedūra, kaip specialioji norma bendrajai procedūrai ir pagrindinė ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo tvarka, suponuoja išvadą, jog šios bylos, dėl savo pobūdžio, gali būti tinkamai išsprendžiamos nekviečiant asmenų pasisakyti fiziniuose posėdžiuose.

Ingos Žemkauskienės nuomone, tiek žodinis, tiek rašytinis teismo procesas, puikiai užtikrina teisių įgyvendinimą, kadangi šie procesai gali būti derinami teismo ar suinteresuotų asmenų iniciatyva, be to, įstatymas imperatyviai nustato tam tikrų, atskirų kategorijų bylų nagrinėjimą žodine forma (Žemkauskienė, 2002, p. 219-220). Vertėtų nepamiršti, jog ypatingojoje teismoje praktiškai nesant šalių su priešingomis pozicijomis, sąlyginai procesas tampa daug paprastesnis, o teisėjui užtenka įvertinti pateiktus faktus, todėl rašytinio nagrinėjimo pagalba, procesas tampa daug efektyvesnis.

2.1.4. Riboto viešumo ir betarpiškumo principai

Kaip jau yra minėta, reguliuojant ypatingąją teiseną, taikomos ir bendrosios proceso normos, kurios neprieštarauja specialiosioms, tik ypatingosios teisenos byloms taikomoms normoms. Todėl nereikia suprasti, kad ypatingojoje teismoje viešumo ir betarpiškumo principai negalioja. Šie principai yra taikomi, tačiau su tam tikrais apribojimais.

Teismo posėdžio viešumo principas įtvirtina taisyklę, jog visos civilinės bylos yra nagrinėjamos viešai (CPK 9 str. 1 d.). Pažymėtina, jog teismo posėdžio viešumą įtvirtinantis straipsnis pateikia išimtis, kuomet galima organizuoti ne viešą teismo posėdį (pvz.: tikslu apsaugoti žmogaus asmeninio ar šeiminio gyvenimo slaptumui). Apie viešumo principo netaikymą, CPK 443 straipsnio normos, numatančios ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo ypatumus, nekalba. Vadinasi, bendruoju atveju, ypatingosios teisenos bylos nagrinėjamos laikantis viešumo principo.

Šios taisyklės išimtys numatytos kituose, konkrečias ypatingosios teisenos bylas apibūdinančiuose straipsniuose. Pavyzdžiui: pagal CPK 484 str. 1 d., bylos dėl įvaikinimo; pagal CPK 502 str. 1 d., bylos dėl vaiko nuolatinės globos ar rūpybos nustatymo ir (ar) globėjo ar rūpintojo paskyrimo; pagal CPK 582 str. 3 d., bylos dėl teismo leidimo paimti vaiką iš jo atstovų pagal įstatymą; žodinio proceso tvarka nagrinėjamos uždaramame teismo posėdyje.

Viešumo ribojimą procese, Ingos Žemkauskienės nuomone, lemia padidėjęs viešasis interesas ir asmeninių privatinų teisių bei pareigų užtikrinimo apsaugos poreikis (Žemkauskienė, 2014, p. 370). Vaiko globos ar rūpybos, įvaikinimo, paėmimo iš jo atstovų pagal įstatymą klausimai labai jautrūs, o bylose analizuojamos aplinkybės gali pakenkti byloje dalyvaujantiems asmenims ar jų šeimos nariams, todėl tokio pobūdžio bylas, įstatymų leidėjas numatė nagrinėti uždaruose teismo posėdžiuose.

Kalbant apie betarpiškumo principą, šis principas ginčo teisenoje numato teismo pareigą tiesiogiai ištirti visus byloje esančius įrodymus (CPK 14 str. 1 d.), o savo sprendimą leidžia pagrįsti tik tais įrodymais, kurie buvo ištirti teismo posėdyje (CPK 14 str. 2 d.), be to, teismas, priimdamas sprendimą, neturi teisės spręsti klausimo dėl neįtrauktų dalyvauti byloje asmenų teisių ir pareigų (CPK 14 str. 3 d.).

Betarpiškumo principo veikimas ypatingojoje teisenoje taip pat yra ribotas. Šį principą, kaip ir inkvizicinį, galima vertinti per CPK 443 str. 8 dalyje įtvirtintą normą, kadangi ji numato aktyvų teisėjo vaidmenį. Teisėjas gali pasirinkti kokias priemones bylos aplinkybių išsiaiškinimui naudoti, tad nėra įpareigotas remtis visa, suinteresuotų asmenų pateikta, informacija, be to, kaip jau ir minėta, teisėjas gali surinkti reikiamus įrodymus ir savo iniciatyva, neapsiribojant byloje dalyvaujančių asmenų teikiamais įrodymais. Taip pat, teismas, remdamasis CPK 433 str. 3 d., gali spręsti klausimus ir dėl su byla susijusių asmenų, žinoma, prieš tai pašaukus šį asmenį dalyvauti byloje, kaip suinteresuotą asmenį.

Remiantis I. Žemkauskienės išaiškinimu, šių principų suteikimas teismams, tuo pačiu padidina teisėjų atsakomybę už bylos baigtį. Šiuo atveju, teismo elgesys iš esmės prilyginamas vykdomosios valdžios atstovui, nagrinėjančiam visas, jo nuomone, svarbias bylos aplinkybes ir atsakančio į iškeltus klausimus (Žemkauskienė, 2014, p. 370). Šių funkcijų įgyvendinimui nustatyti specifiniai proceso principai, be kurių ypatingoji teisena negalėtų tinkamai funkcionuoti.

Išsiaiškinus ypatingojoje teisenoje vyraujančius principus, galima pereiti prie ypatingosios teisenos ypatumų aptarimo ir įvertinti, kaip šie principai atsiskleidžia praktikoje.

2.2. Bendrieji ypatingosios teisenos ypatumai

Ypatingosios teisenos nagrinėjamo ypatumai skirstomi į bendruosius ir specialiuosius. Bendrieji ypatumai taikomi visoms, ypatingosios teisenos tvarka nagrinėjamos byloms, o specialieji – konkrečiai ypatingosios teisenos bylų rūšiai. Verta paminėti, jog abi ypatumų rūšys laikomis specialiosiomis taisyklėmis (specialiosiomis normomis), kurios taikomis tik tuomet, kai bendrasis kodekso reguliavimas nustato skirtingą taikymą (Laužikas *et al.*, 2005, p. 381).

Ypatingosios teisenos specifika, I. Žemkauskienės nuomone, lemia šių bylų pobūdis, viešojo intereso vyravimas. Specifinis ypatingosios teisenos principų formulavimas ir jų turinio atskleidimas yra civilinio proceso teisės doktrinos sritis, o įstatyme jie įgyvendinami per specifinį reglamentavimą – tam tikras specialiasias teisės normas (Žemkauskienė, 2014, p. 367).

Bendrosios ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo ypatybės nurodytos CPK 443 straipsnyje. Pirmojoje straipsnio dalyje pateikiamas jau pristatytas išaiškinimas, jog ypatingosios teisenos bylos nagrinėjamos pagal CPK taisykles, taikant tam tikras išimtis ir papildymus, pritaikytus ypatingosios teisenos bylų išsprendimui.

Kasacinis teismas taip pat išaiškino, kad, nagrinėjant bylą ypatingosios teisenos tvarka, turi būti laikomasi bendrųjų civilinio proceso principų, įskaitant ir asmens teisės į tinkamą procesą principą. Tinkamas byloje dalyvaujančių asmenų procesinių teisių įgyvendinimas *inter alia* užtikrinamas teisės normų nustatytais procesiniais terminais bei teismo posėdžių forma, kurie skiriasi priklausomai nuo to, ar byloje yra sprendžiamas ginčas dėl teisės (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-295/2011). Kitokį išaiškinimą sunku įsivaizduoti, nes ypatingoji teisena nepaneigia bendrųjų teisės normų, o tik jas papildo. Jei specialiosios, ypatingosios teisenos taisyklės, neaptaria tam tikrų klausimų, šių klausimų išaiškinimo reiktų ieškoti bendrosiose proceso taisyklėse.

Stasio Vėlyvio ir Gitanos Abromavičienės nuomone, sprendžiant bylą, priskirtinų teismui nagrinėti ypatingąją teisena klausimus, reikia vadovautis bendrosiomis CPK 22 str. nuostatomis, kurios įtvirtina visų bylų, nagrinėtinų civilinio proceso tvarka, priskyrimą teismo kompetencijai, taip pat CPK 442 straipsnio nuostatomis, nurodančiomis ypatingąją teisena nagrinėtinų bylų sąrašą, bei civilinio kodekso ir kitų įstatymų nuostatomis, pagal kurias, bylos priskiriamos nagrinėti supaprastinto proceso tvarka. Be to, tam tikrais, įstatymų nustatytais atvejais, būtina vadovautis ir konkrečiomis ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo tvarką reglamentuojančiomis normomis (Vėlyvis,

Abromavičienė, 2006, p. 126). Šis išaiškinimas patvirtina reguliavimo vientisumą. Teismas dėl bylos teisingumo sprendžia pagal bendras procesines nuostatas, atsižvelgdamas į specifines supaprastinto proceso taisykles.

Vadovaujantis CPK 443 str. 2 d., pareiškimas dėl bylos iškėlimo turi atitikti procesinių dokumentų formai ir turiniui keliamus reikalavimus su papildymais, numatytais CPK V dalies atitinkamuose straipsniuose. Kadangi ypatingą teisena nagrinėjami pareiškimai yra procesiniai dokumentai (CPK 110 str.), jie turi atitikti procesiniams dokumentams, pateikiamiems teismui, keliamus reikalavimus, numatytus CPK 111–114 straipsniuose (Vilniaus apygardos teismo 2018 m. sausio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-587-794/2018). Nors ypatingajai teisenai pradėti nėra reikalaujama ieškinio pateikimo, tačiau tam tikri, įstatyme nustatyti formalumai išlieka. Dėl šios priežasties, prašymas ar pareiškimas taip pat turi atitikti formos ir turinio reikalavimus.

Kalbant apie suinteresuotų asmenų institutą, kurį įtvirtina CPK 443 str. 3 d., suinteresuotais asmenimis laikomi asmenys, kurie mano, kad teismo sprendimas gali lemti jų teisių ar pareigų pokyčius (Laužikas *et al.*, 2005, p. 277). Be įstatymo normoje nurodyto reguliavimo, LAT pateikia tokią, minėto straipsnio dalies įžvalgą: šioje teisės normoje nustatyta, kad teismas šaukia asmenį dalyvauti byloje kaip suinteresuotą asmenį, kai paaiškėja, jog byla susijusi su atitinkamomis to asmens teisėmis ir pareigomis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-543/2013). Deja, platesnio išaiškinimo iki šiol nėra pateikta (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-136-916-2021).

Profesorius V. Nekrošius pateikia išaiškinimą, jog proceso šalis galima išskirti pagal formaliuosius ir materialiuosius aspektus. Formaliąja prasme, šalimi laikomas asmuo, kuris pateikia ieškinį, atsiliepimą ar pan. Tačiau ypatingojoje teisenoje šalis suprantama kiek kitaip, t. y. per materialiąją prasmę: suinteresuotas asmuo yra laikomas ypatingosios teisenos šalimi, nes šio asmens teises ar interesus veikia priimamas sprendimas (Nekrošius, 1999, p. 50).

Teisės doktrinoje, taip pat išaiškinta, jog ypatingojoje teisenoje nėra trečiųjų asmenų instituto. Toks išaiškinimas grindžiamas tuo, jog jeigu manoma, kad ypatingosios teisenos tvarka nagrinėjama byla gali sukelti tam tikras teises ar pareigas konkrečiam asmeniui, šis asmuo turėtų būti pašauktas teismo, dalyvauti byloje suinteresuotu asmeniu (Laužikas *et al.*, 2003, p. 277). Nėra pagrindo su šiuo išaiškinimu nesutikti, kadangi ypatingojoje teisenoje nesprendžiamas ginčas, tad „palaikyti“ vieną iš šalių (dalyvaujant byloje trečiuoju asmeniu, vienos iš šalių pusėje), nebūtų tikslo. Jei manoma, kad

sprendimas paveiks kitą asmenį – jis turėtų dalyvauti nagrinėjime, kaip suinteresuotas asmuo.

Dar vienas svarbus ypatumas – ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo pradėjimas, suinteresuotam asmeniui pateikus pareiškimą ar prašymą (CPK 443 str. 4 d.). Šis ypatumas taikomas kartu su CPK 443 str. 2 dalimi (reikalavimais procesinių dokumentų formai ir turiniui) bei CPK 5 str. 4 d. (kreipimosi į teismą formos).

Siekiant išsiaiškinti, kuo skiriasi ieškinys nuo pareiškimo ar prašymo, prasminga atlikti šių dokumentų formų analizę. Analizuojamų dokumentų pavyzdinės formos yra pateikiamos Lietuvos teismų elektroninių paslaugų portale. Lyginimui pasirinktos „standartinės“ ieškinio, prašymo ir pareiškimo formos.

Išanalizavus nurodytus šablonus, nustatyti šie skirtumai: ieškinyje papildomai prašoma nurodyti liudytojų gyvenamąsias vietas ir kitokių įrodymų buvimo vietą, suteikiama galimybė prašyti laikinųjų apsaugos priemonių taikymo (nurodant kokią, laikinųjų apsaugos priemonių rūšį taikyti bei šių priemonių taikymo būtinybę), nurodyti, ar sutinkama su sprendimo už akių priėmimu (jei byloje nebus pateiktas atsiliepimas ar paruošiamasis procesinis dokumentas, taip pat, esant kitiems, CPK 285 str. nustatytiems pagrindams) bei suteikiama galimybė nurodyti nuomonę dėl taikos sutarties sudarymo galimybių, kai ieškovas pageidauja ją pateikti (Lietuvos teismų elektroninių paslaugų portalas..., 2022).

Minimi skirtumai dera su ypatingosios teisenos bylų prigimtimi, t. y. ypatingojoje teisenoje nėra sprendimo už akių instituto (CPK 433 str. 9 d.) bei praktiškai neegzistuoja taikos sutarties galimybė. Tačiau, pasigendama laikinųjų apsaugos priemonių taikymo eilutės, kadangi ypatingojoje teisenoje laikinosios apsaugos priemonės gali būti taikomos (CPK 443 str. 8 d., 510 str. 2 d. ir kt. kalba apie laikinąsias apsaugos priemones). Laikytina, kad prašymo formoje nenurodoma apie laikinųjų apsaugos priemonių taikymo galimybę, nes dažnu atveju, ypatingojoje teisenoje nėra ginčo šalių, su skirtingais interesais, todėl nėra pagrindo apsaugai. Pažymėtina, kad pagrindinės pareiškimo ir prašymo formos turiniu nesiskiria. Papildomai pažymėtina, jog prašymų ir pareiškimų skirtumai pastebimi renkantis specifines jų formas (pareiškimas dėl pripažinimo nežinia kur esančiu, prašymas dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutarimu ar vieno sutuoktinio prašymu ir pan.).

Vertinant ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo tvarką, svarbi CPK 443 str. 5 dalis, kuri nurodo, jog bylos nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka, išskyrus nurodytus atvejus (arba teismui nusprendus, jei tai yra reikalinga), kuomet byla nagrinėjama ne rašytinio, o žodinio proceso tvarka.

Privalomoji žodinio proceso tvarka numatyta šioms bylų kategorijoms: byloms dėl fizinio asmens paskelbimo mirusiu (CPK 452 str. 1 d.), byloms dėl fizinio asmens pripažinimo nežinia kur esančiu (CPK 457 str.), byloms dėl fizinio asmens paskelbimo mirusiu ar pripažinimo nežinia kur esančiu (procesu) atnaujinimo (CPK 460 str.), byloms dėl nepilnamečio nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų teisės savarankiškai disponuoti savo pajamomis bei turtu apribojimo ar atėmimo (CPK 463 str. 6 d.), byloms dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu tam tikroje srityje (CPK 467 str. 1 d.), byloms dėl fizinio asmens pripažinimo ribotai veiksnium tam tikroje srityje (CPK 472 str. 1 d.), byloms dėl nepilnamečio pripažinimo veiksnium (emancipuotu) (CPK 477 str. 1 d.), byloms dėl įvaikinimo (CPK 484 str. 1 d., 488 str. 4 d., 489 str. 3, 5 d., 490 str. 3 d.), byloms dėl vaiko nuolatinės globos ar rūpybos nustatymo ir (ar) globėjo ar rūpintojo paskyrimo (CPK 502 str. 1 d., 503 str. 2 d., 507 str. 3 d.), byloms dėl rūpybos nustatymo ir rūpintojo paskyrimo veiksnium asmeniui (CPK 509 str. 6 d.), byloms dėl civilinės būklės akto įregistravimo, akto įrašo atkūrimo, papildymo, pakeitimo, ištaisymo ar anuliavimo (CPK 515 str.), bylos dėl nuosavybės teisės įgijimo pagal įgyjamąją senatį fakto nustatymo, jei yra ginčijamos nurodytos sąlygos (CPK 533 str. 1 d.), bylos dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu ar vieno sutuoktinio prašymu (CPK 540 str. 1 d.), byloms dėl praleisto įstatymų nustatyto termino atnaujinimo teisinę reikšmę turintiems veiksnumams atlikti (CPK 577 str.), byloms dėl teismo leidimo pratęsti asmens priverstinį hospitalizavimą ir (ar) priverstinį gydymą (CPK 582 str. 2 d.), byloms dėl leidimo paimti vaiką iš jo atstovų pagal įstatymą (CPK 582 str. 3 d.).

Iš pateikto bylų, nagrinėjamų žodinio proceso tvarka, sąrašo matyti, jog būtent šias bylas, įstatymų leidėjas laiko svarbesnėmis, turinčiomis didesnę prioritetą tinkamam išnagrinėjimui. Galima teigti, kad šių bylų tinkamas išsprendimas neįsivaizduojamas be tiesioginio suinteresuotų asmenų valios išsiaiškinimo teismo posėdyje. Kadangi nagrinėjami ir labai jautrūs klausimai (globa, rūpyba, leidimas paimti vaiką iš jo atstovų pagal įstatymą ir pan.), žodiniu procesu siekiama visapusiškai įvertinti svarbiausias aplinkybes, suteikti suinteresuotiems asmenims galimybę aktyviau dalyvauti procese.

LAT yra išaiškinęs, kad bylą nagrinėjant ypatingosios teisenos tvarka, privaloma laikytis civilinio proceso principų, įskaitant ir asmens teisės į tinkamą procesą principo. Dėl šios priežasties, jei nagrinėjant bylą ypatingosios teisenos tvarka kyla ginčas dėl teisės, bylą reikia toliau nagrinėti ypatingosios teisenos tvarka, tačiau ginčo dėl teisės kilimo faktas nulemia, kad byla būtų nagrinėjama žodinio proceso tvarka, taip įgyvendinant asmens teisės į tinkamą procesą principą. Šis principas taikomas nepaisant dalyvaujančių

byloje asmenų valios dėl bylos vyksmo, nes tinkamai išnagrinėti bylą ir teisingai kvalifikuoti tarp ginčo šalių susiklosčiusius teisinius santykius yra teismo pareiga. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. rugpjūčio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-357/2010). Šio išaiškinimo teismai laikosi ir toliau: Kauno apygardos teismo 2017 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1308-555/2017; Klaipėdos apygardos teismo 2020 m. rugsėjo 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1016-613/2020).

Žemkauskienės I. nuomone, tiek rašytinis, tiek žodinis ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimas tinkamai užtikrina asmenų teisę būti išklaustytiems (Žemkauskienė, 2014, p. 370). Ši pozicija atsispindi ir Konstitucinio Teismo praktikoje (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 6 d. nutarimas). Be to, bylą nagrinėjančiam teismui, įžvelgus poreikį žodinio proceso reikalingumui, nėra draudžiama nuspręsti dėl konkrečios bylos nagrinėjimo žodinio proceso tvarka.

Kalbant apie bylinėjimo išlaidų atlyginimo ypatumą ypatingojoje teisenoje, galioja pagrindinė taisyklė, įtvirtinta CPK 433 str. 6 dalyje – dalyvaujančių byloje asmenų bylinėjimo išlaidos nėra atlyginamos. Pažymėtina, kad minėto straipsnio nuostata turi išimtį: tais atvejais, kai dalyvaujančių byloje asmenų suinteresuotumas bylos baigtimi yra skirtingas arba jų interesai yra priešingi, teismas gali proporcingai padalyti turėtas bylinėjimosi išlaidas arba jų atlyginimą priteisti iš dalyvavusio byloje asmens, kurio pareiškimas atmestas (Klaipėdos apygardos teismo 2020 m. sausio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-229-460/2020).

R. Simaitis šio straipsnio dalyje įžvelgia netikslumų. Keliamas klausimas ar sąvoka „padalyti“ vartojama tinkamai ir tiksliai išaiškina minimo straipsnio dalies tikslus, kadangi tokia formuluotė nėra minima kitose CPK normose. Autorius, sąvokos „padalyti“ analogija laiko sąvoką „paskirstyti“ (pagal CPK 93-94 straipsnius). Tačiau, taip pat nėra aišku, kaip reikėtų suprasti proporcingo padalijimo taisyklę. Atsakymas randamas atlikus sisteminį CPK normų aiškinimą. Proporcingumas skirstant bylinėjimosi išlaidas reiškia, kad atlyginimas už turėtas bylinėjimosi išlaidas nustatomas pagal tai, kokia dalis asmens reikalavimų patenkinta ir kokia dalis reikalavimų atmesta (CPK 93 str. 2 d., 96 str. 1 d. ir 3 d.). Dėl to, CPK 443 str. 6 d. nuostata, turi būti aiškinama kaip reiškianti bylinėjimosi išlaidų paskirstymą tarp proceso šalių, pagal proceso materialų teisinį rezultatą - teismo sprendimo dėl ginčo esmės palankumą dalyvaujantiems byloje asmenims arba, o jeigu vieno iš dalyvaujančių byloje asmenų interesai tenkinami tik iš dalies - vadovaujantis proporcingumo principu (CPK 93 str. 1 d. ir 2 d.). Jeigu bylinėjimosi išlaidos ypatingojoje teisenoje yra paskirstomos, be CPK 443 str. 6 d. normų, teismas turi taikyti ir kitas bylinėjimosi išlaidų atlyginimo taisykles (Simaitis, 2004, p. 108).

Sprendžiant klausimą dėl skirtingo suinteresuotų asmenų intereso bylos baigtimi ir šių asmenų bylinėjimosi išlaidų atlyginimo, reikšmingas Kasacinio teismo išaiškinimas apie CPK įtvirtintas bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisykles. Nors ypatingojoje teisenoje paprastai nėra priešingus interesus turinčių šalių ir galioja kitokia nei ginčo teisenos atveju taisyklė – kiekvienas byloje dalyvaujantis asmuo pats atsako už savo išlaidas ir jos nėra atlyginamos, įstatyme nurodyta išimtis, kad tais atvejais, kai dalyvaujančių byloje asmenų suinteresuotumas bylos baigtimi yra skirtingas arba jų interesai yra priešingi, teismas gali proporcingai padalyti turėtas bylinėjimosi išlaidas arba jų atlyginimą priteisti iš dalyvavusio byloje asmens, kurio pareiškimas atmestas. Minimose byloje spręsta, jog nors asmens skundas dėl antstolio veiksmų nagrinėjamas ypatingosios teisenos tvarka, tačiau yra akivaizdus antstolio ir skolininko interesų priešingumas, todėl bylinėjimosi išlaidos priteisiamos iš antstolio, jeigu pareiškėjo skundas tenkinamas, o jei skundas atmestas - išlaidos advokato pagalbai apmokėti priteisiamos antstoliui iš skundą padavusio asmens (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-62-313/2020; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-488/2013).

Pateiktas išaiškinimas visiškai atitinka ypatingosios teisenos esmę, be to, LAT pateikia ir argumentus, kuriais galima šią poziciją pagrįsti: CPK normos įtvirtina vieną iš bylinėjimosi (tarp jų – ir atstovavimo) išlaidų paskirstymo taisyklių, kuri grindžiama principu: „pralaimėjęs moka“, šios taisyklės tikslas – užkirsti kelią nepagrįstam bylinėjimuisi, taip apsaugant tiek valstybės, tiek privačių subjektų interesus. Jei bylose dėl antstolio vykdomų funkcijų pareiškėjams būtų suteiktas lūkestis, kad net ir pareiškus nepagrįstą skundą, bylinėjimasis teisme nekainuos (nereikės atlyginti antstolio patirtų bylinėjimo išlaidų), asmenys pradėtų piktnaudžiauti procesu, nepagrįstai bylinėtis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-62-313/2020; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-443-969/2017). Piktnaudžiavimas skundais dėl antstolio ar notaro veiksmų iš ties labai realus, kadangi šie skundai, pagal CPK 510 str. 6 d., nėra apmokestinami žyminiu mokesčiu.

Aukščiau minėta galimybė, dėl bylinėjimo išlaidų atlyginimo, išplaukia ir iš CPK 443 str. 7 d. reguliavimo – teismas, pagal ypatingosios teisenos bylų procedūras gali išnagrinėti net ir tas bylas, kurių nagrinėjimo metu, kyla ginčas dėl teisės. Būtent, bylinėjantis asmenims su skirtingais interesais, siekiant įrodyti savo tiesą, byloje dalyvaujantys asmenys patiria skirtingas išlaidas, t. y. viena pusė patiria išlaidų pradendant procesą, teikiant savo poziciją (advokato pagalbą ir pan.), o antrajai pusei, tikėtina, reikės

atlyginti pareiškėjo bylinėjimo išlaidas, jei bus pripažinta, jog pareiškėjas pagrįstai iškėlė klausimą teisme.

Jeigu bylos šalių interesai nėra skirtingi, t. y. abi šalys siekia to paties procesinio rezultato byloje, pareikšdamos tokio paties turinio reikalavimus (prašymus) pateikiamuose teismui procesiniuose dokumentuose, o teismas priimamu procesiniu sprendimu tenkina šalių reikalavimus (prašymus), tokiais atvejais nėra byla pralaimėjusios šalies, todėl bylinėjimosi išlaidų atlyginimas neturėtų būti priteisiamas vienai šaliai iš kitos, nes objektyviai nėra byla pralaimėjusios šalies, iš kurios būtų nurodytu pagrindu priteisiamas bylinėjimosi išlaidų atlyginimas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-144-469-2021).

Teisinis reguliavimas nustato, kad, kilus ginčui dėl teisės ypatingojoje teisenoje, ginčas išnagrinėjamas ta pačia ypatingosios teisenos tvarka kaip iki ginčo kilimo, žinoma, dėl pasikeitusio bylos pobūdžio, ypatingoji teiseną nustato atitinkamas procesines teises tuo ginču suinteresuotiems asmenims. LAT yra pažymėjęs, kad nors ypatingoji teiseną skirta nagrinėti byloms, kuriose nėra sprendžiami ginčai dėl teisės, tačiau proceso operatyvumo ir ekonomiškumo tikslais, CPK 443 str. 7 d. nustatyta, kad byla nagrinėjama ypatingąja teiseną, neatsižvelgiant į tai, jog nagrinėjimo metu kilo ginčas dėl teisės. Šiuo atveju, ypatingajai teisenai taikomos ir bendrosios ieškinio teisenos normos, pvz.: CPK 259 str. 1 d. pagrindu priimamas sprendimas, kurį galima skųsti apeliacine tvarka, remiantis CPK 307 straipsniu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-115/2010). Šį išaiškinimą reikėtų vertinti, kaip ypatingosios teisenos ribų išplėtimą.

Priėmus skundą ir nagrinėjimo procesui pažengus, reikia išnagrinėti šią bylą ypatingąja teiseną, nepaisant to, kad joje yra kilęs ginčas dėl teisės. Tokiu būdu sutaupomi tiek laiko (ruošimosi, bylinėjimosi), tiek finansiniai (žyminis mokestis, atstovavimo išlaidos) kaštai. Taip pat, galima laikyti, kad tikslinga tęsti bylos nagrinėjimą, nes teisėjas jau yra susipažinęs su bylos medžiaga bei nepaminami koncentracijos ir ekonomiškumo principai.

Svarbu paminėti, kad pagal CPK 443 str. 7 dalį, suinteresuoti asmenys, bylos nagrinėjimo metu gali pateikti ne bet kokius papildomus savarankiškus reikalavimus, o tik tokius, kurie atitinka ypatingajai teisenai keliamus reikalavimus, t. y., negalima pateikti ieškinio teiseną nagrinėjamų reikalavimų, nes tokie reikalavimai teikiami teismui ieškiniu (Šiaulių apygardos teismo 2014 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-691-357/2014).

Vertinant teismo aktyvumą, CPK 443 str. 8 d. įtvirtina taisyklė, jog nagrinėjantis bylą, šio Kodekso V dalyje nustatyta tvarka, teismas turi imtis visų būtinų priemonių, kad būtų visapusiškai išaiškintos bylos aplinkybės. Teismas savo iniciatyva gali taikyti laikinąsias apsaugos priemones, pareikalauti užtikrinti nuostolių atlyginimą, vieną laikinąją apsaugos priemonę pakeisti kita, panaikinti laikinąsias apsaugos priemones.

Šios straipsnio dalies ypatumas pasireiškia tuo, kad teismo atliekamas įrodymų vertinimas ypatingosios teisenos bylose turi atitikti šių bylų specifiką, kuri lemia aktyvų teismo vaidmenį. Nors ypatingosios teisenos bylose dalyvaujantys asmenys neatleidžiami nuo pareigos nurodyti faktus ir įrodymus, juos rinkti ir pateikti (CPK 12 str., 42 str. 4 d., 135 str. 2 d., 178 str., 226 str., 447 str. 3 p.), tačiau teismas, nagrinėjantis bylą ypatingosios teisenos tvarka, turi imtis visų būtinų priemonių, kad būtų visapusiškai išaiškintos bylos aplinkybės (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-442-916/2017).

LAT yra išaiškinęs, kad CPK 443 str. 8 d. reiškia teismo pareigą nustatyti ir įtraukti dalyvauti byloje visus ja suinteresuotus asmenis, pasiūlyti byloje dalyvaujantiems asmenims pateikti papildomus įrodymus ir nustatyti terminą jiems pateikti; kai yra būtina, išreikalauti tyrimo medžiagą, išvadas, įrodymus ir kt., turinčius reikšmės bylai teisingai išspręsti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-257/2013).

Analizuodama šią ypatybę, Inga Žemkauskienė išaiškino, jog nagrinėdamas bylą ypatingosios teisenos tvarka, teismas privalo patikrinti visas aplinkybes, galinčias turėti įtakos sprendimui. Teismas, neapsiribodamas byloje pateikta medžiaga ir nepriklausomai nuo ginčo dėl teisės buvimo, išsiaiškina visas, jo nuomone, esmines bylos aplinkybes bei atsako į pateiktą klausimą (Žemkauskienė, 2002, p. 218).

Toks, aktyvus, teismo vaidmuo ginčo teisenoje nėra įsivaizduojamas, tačiau puikiai dera su ypatingąja teiseną. Šių bylų sprendimai dažnai sukelia pasekmes kitiems asmenims (vaikams, globotiniams ir pan.), todėl jų išsprendimas negali priklausyti tik nuo suinteresuotų asmenų valios. Nustatytas reguliavimas dar kartą patvirtina ypatingosios teisenos specifiškumą, kuris yra sąlygotas su viešuoju interesu persipynusių, išskirtinio pobūdžio bylų proceso.

Toliau analizuojant ypatingosios teisenos ypatumus matyti, jog CPK 443 str. 9 d. draudžia teismui priimti sprendimą už akių. Teismai aiškindami šią normą nurodo, kad neatvykus į teismo posėdį dėl svarbių priežasčių, pareiškimas turėtų būti paliktas nenagrinėtu (Vilkaviškio rajono apylinkės teismo 2012 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-922-831/2012; Marijampolės apylinkės teismo 2018 m. liepos 17 d. nutartis

civilinėje byloje Nr. 2YT-4930-831/2018), o prašymas priteisti bylinėjimosi išlaidas ir jų dydį patvirtinantys įrodymai turi būti pateikti teismui iki bylos išnagrinėjimo iš esmės pabaigos, t. y. kartu su atsiliepinimu į pareiškėjo pareiškimą, nes vėlesnis pateikimas reikštų, jog sprendimą dėl bylinėjimosi išlaidų atlyginimo tektų priimti jau po bylos iš esmės nagrinėjimo (Kauno apygardos teismo 2016 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-267-436-2016).

Doktrinoje šis ypatumas aiškinamas per CPK 443 str. 8 dalį, kurioje, kaip jau minėta, įtvirtinta teismo pareiga imtis būtinų priemonių bylos aplinkybėms išsiaiškinti. Dėl šios priežasties, sprendimo už akių priėmimas neatitiktų keliamų teismo aktyvumo reikalavimų (Terebeiza, 2009, p. 67).

Tačiau, Inga Žemkauskienė išsako kiek kitokią poziciją šiuo klausimu: autorės teigimu, sprendimo už akių draudimas reiškia teismo pareigą atsižvelgti į dalyvaujančio byloje asmens pateiktus įrodymus, nežiūrint į tai ar šis asmuo dalyvauja bylos nagrinėjime, ar ne. Tad CPK 443 str. 9 dalies išaiškinamas siejamas su CPK 443 str. 5 dalimi. Žemkauskienės I. teigimu, teismas, neatvykus vienam iš dalyvaujančių byloje asmenų (jeigu jo dalyvavimas nėra privalomas įstatymų nustatyta tvarka), remdamasis visais byloje surinktais įrodymais (ir neatvykusio asmens pateiktais), nagrinėja bylą atvykusio, kito dalyvaujančio byloje asmens, atžvilgiu (Žemkauskienė, 2002, p. 218).

Manytina, kad Vytauto Nekrošiaus išsakyta nuomonė labiausiai atspindi šią, ypatingosios teisenos ypatumo, problematiką. Nors Profesorius ir išvelgia neigiamų, sprendimo už akių negalimumo aspektų – taip sudaromos sąlygos proceso vilkinimui, tačiau pripažįsta, jog svarbiausias aspektas šioje vietoje yra ypatingosios teisenos tikslas – teisės realizavimo užtikrinimas (Nekrošius, 1999, p. 51). Kadangi ypatingojoje teisenoje veikia aktyvus teismas, iš teismo reikalaujama visapusiško aplinkybių išsiaiškavimo, todėl sprendimo už akių negalimumą galima vertinti, kaip svarbią taisyklę, kuri reikšminga materialiosios tiesos nustatymo procese.

Taip pat svarbus ypatingosios teisenos ypatumas – šių bylų teisingumas. CPK 443 str. 10 dalis įtvirtina taisyklę, jog pareiškimai ir prašymai ypatingosios teisenos bylose paduodami pareiškėjo ar skundą pateikiančio asmens gyvenamosios vietos ar juridinio asmens buveinės apylinkės teismui, išskyrus kodekso ypatingosios teisenos dalyje numatytas išimtis.

Taisyklė, priešinga ginčo teisenai, reikšminga tuo, kad ypatingojoje teisenoje dažniausiai nėra priešingų šalių, t. y., nėra galimybės pateikti prašymo ar pareiškimo atsakovo gyvenamosios vietos ar juridinio asmens buveinės teismui, nes toks asmuo

paprasciausiai neegzistuoja. Be to, tuo pasireiškia ir viešasis interesas, kuriuo siekiama pareiškėjui suteikti kuo paprastesnį teisių gynimo proceso pradėjimą.

Straipsnio normoje minima, kad numatytos išimtys yra nurodytos CPK V dalyje. Tai: CPK 446 str.; 449 str. 1 d.; 454 str. 1 d.; 459 str. 2 d.; 462 str. 1 d.; 462 str. 2 d.; 480 str. 1 d.; 480 str. 2 d.; 497 str. 4 d.; 510 str. 2-5 dalys; 511 str. 2 d.; 514 str. 1 d.; 517 str. 2 d.; 526 str. 2 d.; 530 str.; 534 str.; 538 str. 2 d.; 543 str. 1-2 dalys; 570 str. 3 d.; 576 str. 2 d.; 580 str. 2-5 dalys. Šiuose straipsniuose išvardintos išimtys reikalingos visapusiškesnei viešojo intereso saugomų objektų apsaugai (pavyzdžiui: pareiškimas dėl nuosavybės teisės įgijimo pagal įgyjamąją senatį paduodamas nekilnojamojo daikto buvimo vietos apylinkės teismui (CPK 530 str.)). Taip pat, tam tikrais atvejais ir dėl proceso operatyvumo (pav.: prašymai nustatyti, pakeisti, baigti ar perleisti priverstinę hipoteką, pateikiami nekilnojamojo daikto ar pagrindinės jo dalies buvimo vietos apylinkės teismui (CPK 543 str. 1 d.)).

Paskutinis ypatumas ypatingajai teisenai nurodytas CPK 443 str. 11 dalyje. Asmenims, kurie Lietuvos Respublikoje neturi gyvenamosios vietos, juridinio asmens ar jo filialo buveinės, numatyta galimybė pareiškimus ir prašymus savo pasirinkimu paduoti bet kurio suinteresuoto asmens gyvenamosios vietos, juridinio asmens ar jo filialo buveinės vietos apylinkės teismui, išskyrus kodekso V dalyje numatytus išimtinio teisingumo atvejus, apie kuriuos jau aptarėme aukščiau analizuotojo straipsnio dalyje.

Nors ši straipsnio dalis į CPK įvesta nuo 2011 metų (LR CPK pakeitimo ir papildymo įstatymas..., 2011), tačiau teismų praktikos ar platesnio išaiškinimo vis dar nesulaukė. Tikėtina, kad straipsnyje nurodyti atvejai labai reti, o jiems esant, nagrinėjimo problemų nekyla.

Apibendrinant bendruosius ypatingosios teisenos bylų ypatumus, galima padaryti išvadą, kad šie ypatumai numato paprastesnę specifinių bylų nagrinėjimo procedūrą. Daugiau teisių ir pareigų perduodama teismams, taip siekiant kuo visapusiškiau įvertinti keliamus klausimus. Kadangi, laikoma jog ypatingosios teisenos bylos turi valstybės interesą užtikrinti tinkamą materialinės teisės apsaugą, nustatytas specifiskumas padeda užtikrinti sklandų ir efektyvų keliamų tikslų įgyvendinimą.

2.3. Specialieji ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo ypatumai

2.3.1. Bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo

Bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo yra dažniausiai sutinkamos bylos ypatingojoje teisenoje, populiarumu nusileidžiančios tik byloms, nagrinėjamos supaprastinto proceso tvarka (Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita..., 2021).

Juridinių faktų sampratą yra pateikęs Kasacinis teismas - tai įvykiai, asmenų veiksmai ar neveikimas, taip pat kitos aplinkybės, dėl kurių atsiranda, pasikeičia ar nutrūksta tam tikri teisiniai santykiai ir atitinkamai atsiranda, pasikeičia ar baigiasi subjektinės teisės ir pareigos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-535-969/2015).

Kai tam tikras juridinis faktas nėra akivaizdus arba nėra jį patvirtinančių dokumentų, asmuo negali įgyti atitinkamų subjektinių teisių arba įgyvendinti jau esamos subjektinės teisės. Tokiu atveju asmuo gali pasinaudoti įstatymo įtvirtinta galimybe kreiptis į teismą, prašydamas nustatyti tam tikrą juridinį faktą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-421/2008).

Pažymima, jog juridinę reikšmę turinčius faktus teismas gali nustatyti, tik kai yra nustatomos šios aplinkybės: prašomas nustatyti faktas turi juridinę reikšmę, t. y. toks, nuo kurio priklauso asmenų asmeninių ir turtinių teisių atsiradimas, pasikeitimas ar pabaiga (CPK 444 str. 1 d.). Tai reiškia, jog teismine tvarka negali būti nustatinėjami faktai, kurie neturi jokios juridinės reikšmės (kurie nesukelia teisinių padarinių); pareiškėjas neturi dokumentų, patvirtinančių tą juridinę reikšmę turintį faktą ir pareiškėjas negali kitokia, pvz.: ne teismo tvarka gauti dokumentų, patvirtinančių atitinkamą juridinę reikšmę turintį faktą arba pareiškėjas negali ne teismo tvarka atkurti prarastų dokumentų, patvirtinančių juridinę reikšmę turintį faktą. Jei nėra bent vienos iš nurodytų aplinkybių, klausimas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo teisme nenagrinėjamas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-195/2014).

CPK 444 str. 2 d. įtvirtintos 8 rūšys juridinę reikšmę turinčių faktų, kuriuos gali nustatyti teismas. Bet, kadangi sąrašas nėra baigtinis (CPK 444 str. 2 d. 9 p.), teismai gali nustatyti ir kitokius juridinę reikšmę turinčius faktus, jeigu yra nustatomos visos būtinosios sąlygos, šiems faktams teisme nustatyti (CPK 445 str.).

Numatyta svarbi išimtis, kokių faktų teismas nustatyti negali. Ypatingosios teisenos tvarka negali būti nustatomi, kaip juridinę reikšmę turintys faktai, kurie yra arba turi būti įrodinėjimo dalykas kitoje civilinėje byloje (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018

m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-218-248/2018). Tokie klausimai sprendžiami ieškinio teisenos tvarka, nagrinėjamoje byloje, o naujos bylos kėlimas, šiuo atveju, yra negalimas.

Pažymėtina, kad teismo sprendimas kuriuo yra nustatomas juridinę reikšmę turintis faktas, pats savaime nepakeičia dokumentų, kurių nėra ir kurie patvirtintų norimą faktą. Bylos dėl juridinių faktų nustatymo naudingos asmenims, kurie negali įgyvendinti savo teisių, kadangi neturi reikiamų dokumentų šioms teisėms naudotis. Teismo sprendimas, dėl juridinio fakto nustatymo yra tik pagrindas padėti įgyvendinti teises, nustatyto juridinę reikšmę turinčio fakto, pagrindu.

2.3.2. Bylos dėl teismo leidimų išdavimo

Supaprastinto proceso tvarka nagrinėjama didžioji dalis ypatingosios teisenos bylų, o būtent bylų dėl teismo leidimų išdavimo kategorija yra pati populiariausia, sprendžiant pagal per metus gaunamas ir išnagrinėjamas bylas pirmos instancijos teismuose (Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita..., 2021).

Nors į šią kategoriją patenka visos ypatingosios teisenos supaprastinta tvarka nagrinėjamos bylos, tačiau bylų, dėl leidimų išdavimo kiekiai yra patys gausiausi. 2019 metais išnagrinėta virš 16 tūkst. bylų dėl teismo leidimo išdavimo; 2020 m. – 15 814, o 2021 m. net 19 546 bylos. Pažymėtina, jog bendras išnagrinėjamų bylų skaičius I instancijos teismuose vis mažėjo (2019 m. – 161 617; 2020 m. – 151 181; 2021 m. – 146 109), tačiau šios kategorijos bylų išnagrinėjama vis daugiau (Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita..., 2019; 2020; 2021).

Bylos dėl teismo leidimų išdavimo nagrinėjamos tuomet, kai materialinė teisė numato, jog norint įgyvendinti tam tikrą teisę, reikalinga gauti teismo leidimą. Tai bylos dėl leidimo sudaryti nekilnojamojo turto sandorį, jeigu sutuoktiniai (pareiškėjai) turi nepilnamečių vaikų,; dėl leidimo globėjui (rūpintojui) sudaryti nekilnojamojo daikto, kuri savininkas yra globotinis (rūpintinis); dėl leidimo paimti vaiką iš vaiko tėvų ar kitų vaiko atstovų pagal įstatymą; dėl leidimo priverstinai hospitalizuoti ir (ar) priverstinai gydyti, skirti arba pratęsti būtinąjį hospitalizavimą ir (ar) būtinąjį izoliavimą ir kt. Teisėjas sprendžia, ar tam tikru atveju išduoti leidimą atlikti tam tikrus veiksmus, nes taip valstybė siekia užtikrinti vaikų, sutuoktinių, neveiksnių ir ribotai veiksmių asmenų ir kitų asmenų teisių apsaugą (Ką pravartu žinoti apie teismo leidimus..., 2022). Tokiu būdu teismas atlieka apsauginę - prevencinę funkciją.

Bylos yra užbaigiamos ne sprendimu, o teismo nutartimi, t. y. teisėjas tenkina prašymą ir išduoda leidimą tam tikriems veiksams atlikti arba teisėjas atsisako tenkinti prašymą ir leidimas yra neišduodamas. Jeigu prašymas tenkinamas ir leidimas išduodamas, tokia nutartis negali būti skundžiama, nepaisant to, kad kiti suinteresuoti asmenys mano, kad leidimas yra išduotas nepagrįstai. Jei išduoti leidimą atsisakoma, tokia nutartis vis tiek negali būti skundžiama, kadangi pasikeitus aplinkybėms, pareiškėjas gali kreiptis į teismą iš naujo su tokiu pačiu prašymu ir įrodinėti, kad situacija pasikeitė ir dabar nebėra tokių priežasčių, dėl kurių teisėjas buvo atsisakęs leidimą išduoti (CPK 582 str. 11 d.). Pažymėtina, jog šiai taisyklei taikoma viena išimtis. Kalbant apie teismo nutartis leisti paimti vaiką iš jo atstovų pagal įstatymą arba atsisakyti duoti šį leidimą, minėtas kodekso straipsnis numato, jog tokios nutartys gali būti skundžiamos atskiruoju skundu.

Dar vienas ypatumas – bylos dėl teismo leidimo išdavimo nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka, išskyrus CPK 582 straipsnyje numatytus atvejus bei teismui, atsižvelgus į bylos aplinkybes ir nusprendus, jog yra poreikis bylą nagrinėti žodinio proceso tvarka. Be to, nagrinėjant bylą žodinio proceso tvarka, teismo posėdžio eiga nefiksuojama (CPK 582 str. 1 d.). Rašytinė proceso tvarka pasitarnauja operatyviau nagrinėjant prašymus ir pateikiant teismo leidimus, bet jei yra įžvelgiama aplinkybių, kurias privalu tiksliai išsiaiškinti, teisėjas suinteresuotus asmenis gali šaukti į teismo posėdį, žodiniam bylos nagrinėjimui. Proceso eiga nefiksuojama taip pat dėl operatyvumo sumetimų.

Taip pat, CPK 580-582 straipsniai yra atnaujinti 2019 metais, numatant būtinybę vaiko atstovams pagal įstatymą turėti advokatą, kuris atstovautų bylose dėl leidimo paimti vaiką ir pan. (LR CPK straipsnių pakeitimo įstatymas..., 2019). Tokiu reguliavimo pakeitimu siekiama kuo labiau užtikrinti suinteresuotų asmenų teises, nes sprendžiami klausimai gali sukelti negrįžtamas pasekmes tiek vaikui, tiek jo tėvams.

Šiose bylose teisėjas įvertina aplinkybes dėl norimo tikslo įgyvendinimo, tad jei nenustatoma priežasčių, sudarančių pagrindą neleisti atlikti tam tikro, planuojamo veiksmo, nutarimo forma išduodamas teismo leidimas. Vadinasi, teisėjas atlieka aktyvų pateiktų faktų įvertinimą bei sprendžia ar suteikiamas leidimas nepažeis asmenų (tiek prašančiųjų, tiek kitaip susijusių) teisių.

2.3.3. Bylos dėl antstolių ir notarų veiksmų apskundimo

Skundai dėl antstolio ar notaro veiksmų yra išskirtinė ypatingosios teisenos bylų kategorija, kadangi šiose bylose visuomet būna dvi šalys su priešingais interesais (pareiškėjas, kuris skundžia antstolio/notaro veiksmus bei notaras/antstolis, kuris nesutinka su pareikštu

skundu). Pagal Kasacinio Teismo formuojamą išaiškinimą, šios bylos nagrinėjamos ypatingosios teisenos tvarka, nes tai yra ypatingas valstybės interesas. Valstybė susitapatina su tam tikrų privataus pobūdžio teisinių santykių dalyviu (privačiu asmeniu) ir užtikrina viešąjį interesą, patikrindama tam tikrų sąlygų egzistavimą, o minėto patikrinimo negali varžyti kiti teisinių santykių dalyviai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-225/2009). Kadangi antstoliai ir notarai atlieka konkrečias, valstybės nurodytas viešąsias funkcijas, tai lemia ir didesnę viešojo intereso reikšmę bei priskyrimą ypatingajai teisei.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad antstolio profesija – tai valstybės kontroliuojama profesija, t. y. toks viešąjį interesą užtikrinančių funkcijų vykdymas, kai tai daro savarankiška profesine (privačia) veikla besiverčiantys asmenys (už atlygį), o jiems šias funkcijas vykdyti perdavusi valstybė turi kontroliuoti, kaip jos yra vykdomos (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 7 d. nutarimas). Būtent šį kontroliavimą, remiantis CPK 510 str. 2 d. ir 594 str. 1 d., valstybė atlieka su teismų pagalba.

Skundas gali būti paduodamas būtent dėl procesinių antstolio veiksmų vykdymo procese, o skundžiamas veiksmas gali būti atliktas bet kokia forma (tiek veikimu, tiek neveikimu). Veiksmai, kuriuos gali skųsti atskleidžiami CPK 634 straipsnyje, čia nėra nurodytos antstolio atliekamos paslaugos, todėl sutiktina su išvada, jog CPK 510 str. 1 d. ypatingąja teisenos tvarka leidžia skųsti tik procesinius antstolio veiksmus (Vėlyvis *et al.*, 2007, p. 26). Vadovaujantis šia taisykle, nesutarimai dėl antstolio atliekamų paslaugų, turėtų būti nagrinėjami ginčo teisenos tvarka.

Sprendžiant klausimą dėl antstolių veiksmų teisėtumo tais atvejais, kai antstolis vykdomąjį dokumentą jau yra įvykdęs ir užbaigęs vykdomąją bylą, Kasacinio Teismo išaiškinimu, jo veiksmai nebegali būti skundžiami CPK ypatingosios teisenos skyriuje nustatyta tvarka, bet gali būti ginčijami specialia tvarka. Tokia išvada aiškinama tuo, kad pasibaigus vykdymo procesui, antstolis, kurio veiksmų apskundimo tvarka nustatyta CPK 510 straipsnyje, realiai nebegali ištaisyti trūkumų, todėl šia tvarka paduotą skundą išnagrinėjus nebūtų pasiektas tikslas – apginti pažeistą teisę. Taigi LAT pateiktas išaiškinimas dėl negalėjimo skųsti antstolio veiksmus pagal CPK 510 straipsnio nuostatas po vykdomosios bylos užbaigimo yra siejamas su tuo, jog antstolis realiai nebegali ištaisyti skundo nagrinėjimo metu nustatytų trūkumų, nes vykdomąjį dokumentą gražinus ją išdavusiai institucijai, be vykdomojo dokumento draudžiama atlikti bet kokius vykdymo veiksmus (CPK 586 str. 2 d., 631 str. 6 d.). Tam tikslui numatyta galimybė pareiškėjams pasinaudoti teismine gynyba reiškiant ieškinį teismui ieškininės teisenos būdu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-225/2009;

Klaipėdos apygardos teismo 2020 m. sausio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-257-777/2020).

Tačiau, LAT yra pažymėjęs, kad vykdomosios bylos nutraukimas taip pat yra antstolio vykdomasis veiksmas, kurį galima apskųsti CPK XXXI skyriuje nustatytais terminais ir tvarka (CPK 510, 512 str.). Jeigu asmuo, laikydamasis šių reikalavimų, apskundžia atliktą vykdomosios bylos nutraukimą ir prašo pripažinti vykdomosios bylos nutraukimą neteisėtu, taip pat pripažinti neteisėtais antstolio kitus toje vykdomojoje byloje atliktus veiksmus ar atsisakymą juos atlikti, tai teismas ypatingosios teisenos tvarka turi teisę išnagrinėti visus pareikštus reikalavimus ir juos išspręsti pagal nustatytas bylos aplinkybes (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-488/2013). Remiantis šiuo išaiškinimu galima teigti, jog skundus dėl jau užbaigtos vykdomosios bylos galima pateikti per CPK 512 straipsnyje numatytus terminus ir šie skundai privalės būti nagrinėjami ypatingosios teisenos tvarka. Būtina sutikti su šia taisykle, nes kitu atveju, pareiškėjas neturėtų galimybės ginti savo teisių supaprastinta specialiaja tvarka ir būtų priverstas pradėti bylinėtis ieškinio teisenos tvarka.

Pažymėtina, jog byloms dėl antstolių veiksmų numatyta išankstinė ginčo sprendimo ne teisme tvarka. Pagal CPK 510 str. 2 d. skundas dėl antstolio veiksmų teikiamas tiesiogiai antstoliui. Antstoliui nesutikus skundo patenkinti, skundą kartu su vykdomąja byla ir patvarkymu antstolis persiunčia apylinkės teismui, kurio veiklos teritorijoje yra antstolio kontoros buveinė (CPK 510 str. 3 d.). Jeigu antstolis neišnagrinėja skundo arba neperduoda teismui vykdomosios bylos ir patvarkymo atsisakyti tenkinti skundą, asmuo, remiantis CPK 510 str. 4 dalimi, turi teisę skundą dėl antstolio neveikimo pateikti teismui. Kadangi skundų dėl antstolių veiksmų gaunama ganėtinai ne mažai, išankstinė ne teisminė procedūra padeda sumažinti teismų darbo krūvį, o antstoliui suteikiamas šansas pakeisti ar įvykdyti skunde nurodytą veiksmą.

Kalbant apie bylas dėl notaro veiksmų apskundimo, skundams nėra taikoma ikiteisminė nagrinėjimo tvarka, tad skundai iš karto pateikiami notaro darbo vietos apylinkės teismui (CPK 511 str. 2 d.).

Kasacinio teismo išaiškinta, kad notaras nenagrinėja asmenų ginčų, nenustato ginčytinų aplinkybių, o tuo atveju, jei dėl asmenų teisių ar juridinių faktų kyla abejonių ar nesutarimų, privalo atsisakyti tvirtinti tokias teises ar faktus. Taigi notaras gali tvirtinti tam tikras teises ar faktus tik tokiu atveju, jei dėl jų turinio ir teisėtumo jam nekyla abejonių (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-643/2013). Kita vertus, atsisakymas atlikti notarinį veiksmą turi turėti objektyvų pagrindą, negali būti susijęs vien su subjektyviu notaro požiūriu.

Tais atvejais, kai notaras atsisako atlikti notarinį veiksma ir suinteresuotas asmuo apskundžia tokį atsisakymą teismui, teismas turi patikrinti, ar pagrįstai notaras atsisakė atlikti notarinį veiksma, įvertindamas įstatymu suteiktas notarui funkcijas bei kompetencija. Kitaip tariant, teismas turi patikrinti, ar notaras turėjo pakankama teisinį pagrindą atsisakyti atlikti prašomą notarinį veiksma pagal jam pateiktus dokumentus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-379-248/2018). Pripažinus, kad toks pagrindas egzistavo, skundas yra netenkinamas.

CPK 512 straipsnis nustato, kad skundas dėl antstolio ar notaro veiksmų gali būti paduodamas ne vėliau kaip per 20 dienų nuo tos dienos, kurią skundą pateikiantis asmuo sužinojo ar turėjo sužinoti apie skundžiamo veiksmo atlikimą arba atsisakymą jį atlikti, bet ne vėliau kaip per 90 dienų nuo skundžiamo veiksmo atlikimo. LAT teisėjų kolegija yra pažymėjusi, kad šis, 90 dienų naikinamasis terminas įstatyme nustatytas, kaip pakankamas aktyviai ir sąžiningai veikiantiems vykdymo proceso dalyviams sužinoti apie galimus savo teisių pažeidimus ir imtis priemonių šias teises ginti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-578/2014).

Aplinkybės, jog kreipiamasi į teisma dėl notaro ar antstolio veiksmų apskundimo ypatingą teiseną, neatima galimybės pateikti reikalavimo dėl žalos atlyginimo ieškininės teisenos būdu (CPK 510 str. 9 d. ir 511 str. 3 d.). Tačiau tai reiškia, kad ieškoviui įprastame civiliniame procese reikės įrodyti visų civilinės atsakomybės sąlygų buvimą (Driukas, 2011, p. 16). Vadinasi, skundžiant antstolio ar notaro veiksmus ypatingojoje teisenoje, teismas (arba pats antstolis) gali pakeisti skundžiamą veiksma, o kreipiantis ginčo teiseną – tik priteisti žalos atlyginimą.

Dažnai antstolio ar notaro veiksmai skundžiami tam, kad šis sprendimas turėtų prejudicinę galią byloje dėl žalos atlyginimo (pvz.: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-515/2012, šioje byloje ieškovas siekė priteisti iš antstolio patirtą žalą, pagal prejudicinę galią turintį teismo sprendimą, kuriame antstolio veiksmai vykdant varžytines pripažinti neteisėtais).

Apibendrinant bylų dėl antstolių ir notarų veiksmų ypatybes, galima teigti, kad ypatingą teiseną nagrinėjami procesiniai šių subjektų veiksmai. Kadangi valstybė siekia užtikrinti viešąjį interesą ir kontroliuoti viešųjų funkcijų vykdymą, numatyta speciali bylų nagrinėjimo tvarka, siekiant besikreipiantiems asmenims supaprastinti ir palengvinti šį procesą.

2.3.4. Bylos dėl praleisto įstatymų nustatyto termino atnaujinimo

Įstatymų nustatytų terminų atnaujinimas galimas tais atvejais, kai praleidžiamas materialinės teisės nustatytas terminas. Tai bylos, kai įstatymas nustato terminą įgyvendinti tam tikrai teisei ir asmuo tą terminą praleidžia, todėl praranda galimybę šią teisę įgyvendinti, tačiau terminą galima atnaujinti, o atnaujinimo klausimas yra priskirtas teismo kompetencijai.

Prašymai dėl praleisto termino atnaujinimo yra pateikiami apylinkės teismui, kurio veiklos teritorijoje turi būti atliktas tam tikras veiksmas ir kuriam atlikti asmuo praleido terminą (CPK 576 str. 2 d.), pvz.: asmuo praleido 3 mėn. terminą palikimui priimti, vadinasi šiuo atveju, reikia kreiptis į palikimo atsiradimo vietos apylinkės teismą, nes palikimo atsiradimo vieta yra laikoma palikėjo nuolatinė gyvenamoji vieta (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.4 str. 1 d.).

Šios bylos yra nagrinėjamos žodinio proceso tvarka (CPK 577 str.), tai yra išimtis iš bendros taisyklės, numatytos CPK 443 str. 5 dalyje. Žodinio proceso tvarka nustatyta tam, kad teismas galėtų atnaujinti praleistą terminą tik visapusiškai išsiaiškinęs dėl kokių priežasčių pareiškėjas jį praleido, terminai atnaujinami jeigu praleidimo priežastys yra tikrai svarbios. Rašytinio proceso tvarka sunkiai įmanoma išsiaiškinti, kada pareiškėjas sužinojo, kad jis tokią teisę turėjo realizuoti, kodėl jis praleido tą terminą ir kt., todėl yra įtvirtintas žodinis nagrinėjimo procesas. Be to, į bylą reikia įtraukti visus suinteresuotus asmenis, net ir tuos, kuriuos šis termino atnaujinimas yra nenaudingas. Jei toks terminas būtų atnaujintas nepranešus visiems suinteresuotiems asmenims, nukentėtų šių asmenų interesai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-14/2012).

Remiantis CPK 678 straipsnio 2 dalimi, galima skųsti tiek teismo nutartimi atnaujintą terminą, tiek atsisakymą jį atnaujinti. Be abejo, nutartis atnaujinti terminą dažniausiai yra skundžiama tokiu atveju, jeigu byloje dalyvavo suinteresuoti asmenys, kuriems termino atnaujinimas yra nepalankus.

Apibendrinus šią ypatingosios teisenos bylų kategoriją, galima teigti, jog šiose bylose atnaujinami materialinės teisės nustatyti terminai, jei nustatytas terminas nėra naikinamasis. Atnaujinus praleistą terminą, asmuo gali realizuoti savo teisę, kurios įgyvendinimo terminas buvo praleistas.

3. Ypatingosios teisenos sistemos

3.1. Prancūzijoje nustatyta ypatingosios teisenos sistema

Nors ypatingoji teisena sutinkama ir kitose valstybėse, dažnu atveju, šios teisenos pavadinimas skiriasi. Pavyzdžiui, Bulgarijoje ji žinoma kaip „apsauginė teisena“ (bulg. *ochranitelni proizvodstva*), Lenkijoje šią teisena vadina „neprocesine teisena“ (lenk. *postepowanie nieprocesowe*) Vokietijoje – savanoriška teisena (vok. *freiwillige Gerichtsbarkeit*), Italijoje ji vadinama (ital. *giurisdizione volontaria*), o būtent Prancūzijoje ši teisena įvardinama (pranc. *jurisdiction gracieuse*), kaip išimtinė teisena (Mikelėnas, 1997, p. 175).

Prancūzijoje, kaip ir Lietuvoje, išimtinė (ypatingoji) teisena yra įtvirtinta civilinio proceso kodekse, kurio bendros nuostatos taikomos tiek nagrinėjant ginčo teisenai priskirtinas bylas, tiek ne ginčo bylas. Ši tradicija, autorių nuomone, labiausiai pastebima romėnų teisės sistemos ir sovietų teisės paveiktose šalyse (Argounov *et al.*, 2017, p. 12-13).

Ypatingosios teisenos sampratą Prancūzijos parlamentas įtvirtino 1944 m. liepos 15 d. Iki šios dienos minėtos teisenos institutas apibrėžtas nebuvo. Išskirtos dvi teisenos: ginčo pagrindu grįsta teisena ir bylos, kuriose nėra kylančio ginčo. Ypatingoji teisena buvo apibūdinama, kaip prevencinio pobūdžio vienašalė procedūra, padedanti užkirsti kelią ginčui (Argounov *et al.*, 2017, p. 85-86). Prancūzijos teisėje ypatingoji teisena taip pat apibūdinama kaip išimtis bendrajai teisenai, kadangi pagrindinė teisena civilinio proceso bylose yra ginčo teisena.

Pažymima, kad ši teisena daugiausiai pasireiškia šeimos teisinių santykių srityje, pvz.: santuokos nutraukimo pasekmių tvirtinimas ar kreipimasis dėl globos. Tad išimtinė teisena išsiskiria ginčo tarp šalių nebuvimu ir teisine veiksmų kontrole. Kadangi šioje teisenoje nėra ginčo bei ieškovo ir atsakovo, tad kaip ir Lietuvoje, teisėjas nėra įpareigotas remtis tik byloje nustatytais faktinėmis aplinkybėmis, o gali veikti savo iniciatyva. Taip pat ypatingoji teisena Prancūzijos civilinio proceso teisėje pasitelkiama konkrečių asmenų grupių apsaugai, tokių kaip: neveiksnūs ar ribotai veiksnūs asmenys (Argounov *et al.*, 2017, p. 86-87).

Prancūzijos civilinio proceso kodekse (toliau – Prancūzijos CPK), antrame skyriuje, įtvirtinami ypatingosios teisenos ypatumai. Prancūzijos 25–29 CPK straipsniuose išdėstyta, kad teisėjas yra įstatymo įpareigotas nustatyti ir išnagrinėti aplinkybes, kai teismui perduodamas pareiškimas, kuriame nėra ginčo. Taip pat nurodyta, kad teisėjas savo

sprendimą gali pagrįsti visais, su byla susijusiais faktais, įskaitant ir tuos, kurie nebuvo pateikti kartu su pareiškimu, be to teisėjas turi teisę išklausti visus asmenis, kurie gali jam suteikti reikalingos informacijos (ir tuos, kuriems sprendimas gali būti nenaudingas). Bylą teisėjui leidžiama išspręsti ir be „žodinių argumentų“, taip pat teisėjas gali leisti turinčiai interesą šaliai susipažinti su bylos medžiaga ir įteikti jos kopijas, jeigu įrodomas suinteresuotumas bylos baigtimi. 543 straipsnis taip pat numato ir apeliacijos galimybę ypatingosios teisenos tvarka išnagrinėtoms byloms, o 546 straipsnis nurodo, kad apskundimo teisė numatyta ir tretiesiems asmenis, suinteresuotiems priimtu sprendimu (The French Code Of Civil Procedure...). Šie ypatingosios teisenos ypatumai, įtvirtinti Prancūzijos CPK, glaudžiai susiję su Lietuvos CPK įtvirtintais ypatumais.

Taip pat, kaip ir Lietuvoje, Prancūzijoje siekiama supaprastinti teisinį reguliavimą, byloms be ginčų. Pavyzdžiui, planuojama perduoti santuokos nutraukimo bylas abipusiu sutuoktinių susitarimu notarų kompetencijai (Argounov *et al.*, 2017, p. 13). Panašūs pasiūlymai atsisakyti teismo dalyvavimo ir perduoti tam tikrų teisinių klausimų sprendimą notarams (nutraukiant santuoką ir tvirtinant gyvenimą skyrium sutuoktinių bendru sutikimu, kai sutuoktiniai neturi nepilnamečių vaikų ar keičiant vedybų sutartį ir pan.) svarstomi ir Lietuvoje (LR CPK papildymo straipsniais įstatymo projektas..., 2022).

Apžvelgus vyraujančią ypatingosios teisenos sistemą Prancūzijoje, matomas aiškus panašumas su Lietuvos ypatingosios teisenos reguliavimu. Bendri ypatingosios ir išimtinės teisenos bruožai pastebimi aktyvaus teismo vaidmens įtvirtinime bei svarbių ir visuomenei reikšmingų prevencinio pobūdžio klausimų nagrinėjimo procedūroje.

3.2. Ypatingosios teisenos sistema Austrijoje

Kalbant apie ypatingosios teisenos institutą Austrijoje, pastebimas akivaizdus išskirtinumas, jog ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo taisyklės yra pateikiamos ne civilinio proceso kodekse, o atskirame įstatyme, konkrečiai reglamentuojančiame šią sritį. Toks įtvirtinimas atskiru įstatymu būdingas ir Vokietijai, Švedijai ar Slovėnijai (Argounov *et al.*, 2017, p. 13).

Ypatingosios teisenos tvarka yra įtvirtinta atskirame Austrijos ypatingosios teisenos įstatyme (aus. *Gesetz uber das gerichtliche Verfahren in Rechtsangelegenheiten ausser Streitsachen*) (toliau – Austrijos ypatingosios teisenos įstatymas). Tačiau šiame išskirtinume galima įžvelgti ir panašumų lietuviškajam ypatingosios teisenos reguliavimui, pavyzdžiui, jei ypatingosios teisenos įstatymas nereguliuoja tam tikrų aspektų (bylinėjimosi išlaidų atlyginimo ar pan.), šių klausimų

sprendimui reikia remtis bendrosiomis Austrijos civilinio proceso kodekso normomis. Sąlyginai, tai galima laikyti analogija bendrųjų CPK normų taikymui, jei ypatingosios teisenos skyriuje nėra pateikiama reguliavimo išimties.

Analizuojant teisės doktriną, galima pastebėti, kad Austrijos ypatingajai teisenai keliami tokie bendri uždaviniai, kaip: sąlygų tinkamai įgyvendinti materialinę teisę sukūrimas, netiesiogiai dalyvaujant sudarant tam tikrus sandorius (pav.: registruojant hipotekas ar kt.) ir sprendžiant civilinio teisinio veiksnio suteikimo ir atėmimo ar ribojimo klausimus. Taip pat rūpinimasis kitais asmenimis (pvz.: įvaikinimas ar pan.) bei pagalba nutraukiant tam tikrus teisinius santykius (Nekrošius, 1999, p. 48). Išskirti uždaviniai būdingi ir Lietuvos ypatingosios teisenos sistemai.

Austrijos civilinio proceso teisė (kaip ir Vokietijos) turėjo didelę įtaką Lietuvos civilinio proceso vystymuisi bei pačiai ypatingosios teisenos koncepcijai. Germaniškoji ypatingosios teisenos koncepcija dabartinio CPK rengimo darbo grupei atrodė priimtinausia (Aiškinamasis raštas dėl LR CPK projekto..., 2001), o šių valstybių ypatingosios teisenos koncepcijos yra ganėtinai panašios. Pavyzdžiui, subjektai, nagrinėjantys ypatingosios teisenos bylas, tiek Austrijoje ir Vokietijoje, tiek Lietuvoje yra apylinkių teismai. Tačiau galiam išvelgti ir tam tikrų išskirtinumų, pavyzdžiui, Lietuvoje nėra specialių teismo pareigūnų (vok. *der Rechtspfleger*) instituto, kurie perima nagrinėti tam tikras formalaus pobūdžio bylas ir padeda išvengti didelio teisėjų apkrovimo teismuose (Nekrošius, 1999, p. 47-48).

Taip pat pažymėtina, kad Austrijos įstatymuose yra vartojamos tokios sąvokos, kaip: „šalys“, „dalyviai“, „suinteresuoti asmenys“, nors teisinėje literatūroje daugiausiai kalbama apie „šalies“ sampratą. Austrijos ypatingosios teisenos įstatymo 2 straipsnyje, šalimis laikomi pareiškėjai, arba bet kurie asmenys, kurių interesas bei padėtis tiesiogiai paveikiama teismo sprendimo ar bet kokio kito teisinio veiksmo. Taip pat šalimi gali būti laikomas bet kuris asmuo ar įstaiga, kuri pagal įstatymą turi dalyvauti procese. Nors Lietuvos ypatingosios teisenos sistemoje nėra šalių instituto, o jų atitikmuo yra suinteresuoti bylos baigtimi asmenys, Austrijos ypatingosios teisenos įstatyme pateikiama šalies samprata atitinka lietuviškąjį suinteresuotų asmenų apibrėžimą.

Austrijoje ypatingosios teisenos įgyvendinimas priskiriamas ir kitoms neteisminėms institucijoms ar asmenims, pavyzdžiui notarams, nagrinėjantiems palikimo priėmimo, paveldėto turto padalinimo įpėdiniams, bylas. Kadangi laikoma, jog notarai yra nepriklausomi viešosios valdžios atstovai, todėl atlikdami savo funkcijas, susijusias su subjektinių teisių apsauga, jie privalo laikytis ypatingosios teisenos taisyklių (Nekrošius, 1999, p. 50). Kaip jau buvo minėta, Lietuvoje taip pat yra svarstomi klausimai dėl tam tikrų

teisinių klausimų nagrinėjimo perdavimo notarams (LR CPK papildymo straipsniais įstatymo projektas..., 2022).

Peržvelgus Austrijos ypatingosios teisenos sistemą, pastebimas tam tikras bendrumas Lietuvoje taikomai ypatingosios teisenos sistemai. Būtent austriška/vokiška ypatingosios teisenos koncepcija buvo pagrindas Lietuvos sistemos formavimui. Šios sistemos idėjos padarė ir vis tebedaro nemažą įtaką dabartiniam ypatingosios teisenos reguliavimui Lietuvoje.

IŠVADOS

1. Ypatingoji teiseną yra išskirtinė bylų nagrinėjimo tvarka, kurios ypatumus sąlygoja viešojo intereso užtikrinimas. Šios bylos yra laikomos nedispozityviomis, todėl teisėjas turi įpareigojimus veikti aktyviai, taip užtikrinant visapusišką situacijos išnagrinėjimą. Ypatingoji ir ginčo teisenos išsiskiria šiose teisenose taikomais principais. Tikslingumas ir specifinis bylų pobūdis turi lemiamą reikšmę atskiriant ypatingosios teisenos bylas nuo ginčo teisenos. Nors skirtingais istoriniais laikotarpiais, ypatingosios teisenos taisyklės Lietuvoje vis keitėsi, tačiau dabartinis reguliavimas atitinka visus, šiandieninei ypatingajai teisei keliamus tikslus.
2. Ypatingosios teisenos ypatumai padeda supaprastinti specifinių bylų nagrinėjimo procedūrą. Numatytas specifiškumas padeda užtikrinti sklandų ir efektyvų ypatingajai teisei keliamų tikslų įgyvendinimą. Bendrieji ypatingosios teisenos ypatumai taikomi visoms, ypatingosios teisenos tvarka nagrinėjamos byloms, o specialieji – konkrečioms ypatingosios teisenos byloms rūšims.
3. Lietuvos ypatingosios teisenos sistema yra ganėtinai panaši į Austrijos ir Prancūzijos ypatingosios teisenos sistemas. Darytina išvada, jog Lietuvoje įtvirtintas ypatingosios teisenos reguliavimas atitinka kitų Europos valstybių ypatingosios teisenos sistemų modelį.
4. Bylos, ypatingą teiseną, nagrinėjamos vadovaujantis bendrosiomis CPK įtvirtintomis taisyklėmis, atsižvelgiant į ypatingosios teisenos byloms taikomas išimtis, tad ypatingoji teiseną nepaneigia bendrųjų įstatymo normų, o tik jas papildo. Šio pobūdžio bylose dažniausiai nėra skirtingų šalių ginčo, tačiau minėtoms byloms reikalingas išskirtinis dėmesys, kadangi bylos rezultatas gali sukelti pasekmes ir kitiems, į teismą nesikreipusiems, asmenims, todėl bylų išsprendimas negali priklausyti tik nuo pareiškėjo valios. Teisėjui nustatyta pareiga savo iniciatyva išsiaiškinti visas bylai reikšmingas aplinkybes. Leidžiant teismui veikti aktyviai, užtikrinamas viešasis interesas, pasireiškiantis per suinteresuotų asmenų teisių saugojimą. Vadinasi, efektyvi civilinės materialinės, subjekcinės teisės apsauga bei jos įgyvendinimo būtinybė, lemia bylos priskyrimą ypatingajai teisei bei šios teisenos ypatumus.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Norminiai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 36-1340.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XI-1480 (2011). *Valstybės žinios*, 85-4126.
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso Nr. XIII-2037 336, 580, 581 ir 582 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). TAR, 6549.
5. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.65, 1.117, 3.51, 3.52, 3.53, 3.61, 3.66, 3.67, 3.73, 3.77, 3.79, 3.85, 3.103, 3.140, 3.144, 3.188, 5.7, 6.492 ir 6.493 straipsnių pakeitimo ir Kodekso papildymo 3.54(1) ir 3.76(1) straipsniais įstatymo projektas Nr. XIIIIP-5059(2) (2022). TAR.
6. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civilinio proceso kodeksas (1964). *Valstybės žinios*, 19-139.
7. Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso IV-VII dalių projekto Nr. IXP-1127 (2001). *TAIS*, 152966.
8. Bundesgesetz über das gerichtliche Verfahren in Rechtsangelegenheiten außer Streitsachen (*Außerstreitgesetz – AußStrG*). [interaktyvus] (modifikuota 2022-04-10). Prieiga per internetą:
<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20003047> [žiūrėta 2022 m. balandžio 10 d.].
9. The French Code Of Civil Procedure (English version) [interaktyvus] (modifikuota 2022-04-11). Prieiga per internetą:
https://allowb.org/acts_pdfs/CPC.pdf [žiūrėta 2022 m. balandžio 11 d.].

Specialioji literatūra:

10. ANDRIULIS, V. et. al. (2002). *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia.
11. DRIUKAS, A. (2011). Notaras civiliniame procese. Teorija ir praktika. *Notariatas*, 11/2011, 7-20.

12. DRIUKAS, A. ir VALANČIUS, V. (2009). *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. IV tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
13. JONAITIS, M. (2014). *Romėnų privatinė teisė*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas.
14. LAUŽIKAS, E., MIKELĖNAS, V., ir NEKROŠIUS, V. (2003). *Civilinio proceso teisė. I tomas*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia.
15. LAUŽIKAS, E., MIKELĖNAS, V., ir NEKROŠIUS, V. (2005). *Civilinio proceso teisė. II tomas*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia.
16. MAČYS VI. (1924). *Civilinio proceso paskaitos*. Kaunas: Teisių fakulteto leidinys.
17. MIKELĖNAS, V. (1994). *Civilinis procesas. Pirmoji dalis*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia.
18. MIKELĖNAS, V. (1997). *Civilinio proceso teisė. Antroji dalis*. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas. Vadovėlis. Vilnius: Justitia.
19. NEKROŠIUS, V. (2002a). *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Monografija. Vilnius: Justitia.
20. NEKROŠIUS, V. (1993). Ypatingoji teisena civiliniame procese – prigimtis, esmė, santykis su ieškinine teisena ir reforma. Lyginamoji analizė. *Teisė*, 33(3), 47-54.
21. NEKROŠIUS, V. (2002b). Naujasis civilinio proceso kodeksas ir bendrojo proceso pirmosios instancijos teisme reformos pagrindiniai bruožai. *Teisė*, 44, 102-112.
22. SIMAITIS, R. (2003). Bylinėjimosi išlaidų paskirstymas apeliacijos, kasacijos ir proceso atnaujinimo stadijose ir kai taisyklė „pralaimėjęs moka“ netinka. *Teisė*, 49, 95-111.
23. TEREBEIZA, Ž. (2009). *Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S). Mykolo Romerio universitetas, Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
24. VĖBRAITĖ, V. (2008). Šalių sutaukymas kaip civilinio proceso tikslas ir jo galimybės Lietuvoje. *Teisė*, 69, 106-116.
25. VĖLYVIS, S. ir ABROMAVIČIENĖ, G. (2006). Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos. *Jurisprudencija*, 2(80), 123-133.
26. VĖLYVIS, S., VIŠINSKIS, V. ir ŽALĖNIENĖ, I. (2007). Antstolio procesinių veiksmų apskundimas. *Jurisprudencija*, 1(91), 21-27.

27. ŽEMKAUSKIENĖ, I. (2002). Ypatingoji teisena naujajame civilinio proceso kodekse. *Jurisprudencija*, 28(20), 212-218.
28. ŽEMKAUSKIENĖ, I. (2003). Ypatingosios teisenos reformos prielaidos. *Jurisprudencija*, 37(29), 42-49.
29. ŽEMKAUSKIENĖ, I. (2014). Ypatingosios teisenos samprata. Iš: Birštonas R. (red.) (2014). *Privatinės teisės doktrina ir praktika. Liber Amicorum Vytautui Pakalniškiui*. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 352-372.
30. ARGOUNOV, V. V., et. al. (2007). *Voluntary (non-contentious) jurisdiction around the world*. Moscow: Gorodets.

Teismų praktika:

31. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 102-3957.
32. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 4-136.
33. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 142-7341.
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-304/2006.
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-116/2007.
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-421/2008.
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-78/2009.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-225/2009
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-115/2010.
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. rugpjūčio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-357/2010.

41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-219/2011.
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-295/2011.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. lapkričio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-403/2011.
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-14/2012.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-443/2012.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-515/2012.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-257/2013.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-488/2013.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-543/2013.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-643/2013.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. balandžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-195/2014.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-578/2014.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-535-969/2015.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-80-706/2017.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-443-969/2017.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gruodžio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-442-916/2017.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-218-248/2018.

58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-379-248/2018.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. birželio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-62-313/2020.
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-136-916-2021.
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-144-469-2021.
62. Vilniaus apygardos teismo 2013 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-612-464/2013.
63. Šiaulių apygardos teismo 2014 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-691-357/2014.
64. Kauno apygardos teismo 2016 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-267-436-2016.
65. Kauno apygardos teismo 2017 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1308-555/2017.
66. Vilniaus apygardos teismo 2018 m. sausio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-587-794/2018.
67. Klaipėdos apygardos teismo 2020 m. sausio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-229-460/2020.
68. Klaipėdos apygardos teismo 2020 m. sausio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-257-777/2020.
69. Klaipėdos apygardos teismo 2020 m. rugsėjo 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1016-613/2020.
70. Klaipėdos apygardos teismo 2021 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-438-777/2021.
71. Vilkaviškio rajono apylinkės teismo 2012 m. spalio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-922-831/2012.
72. Marijampolės apylinkės teismo 2018 m. liepos 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2YT-4930-831/2018.

Kiti šaltiniai:

73. Lietuvos teismai. *Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita (I instancijos teismuose) 2019, 2020, 2021 m.* [interaktyvus] (modifikuota 2022-04-10). Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106> [žiūrėta 2022 m. balandžio 10 d.].
74. Lietuvos teismai. *Veiklos rezultatai 2021 m.* [interaktyvus] (modifikuota 2022-04-10). Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2022/03/teismai2022-taisytas.pdf> [žiūrėta 2022 m. balandžio 10 d.].
75. Lietuvos teismų elektroninių paslaugų portalas. *Dokumentų formos.* [interaktyvus] (modifikuota 2022-04-10). Prieiga per internetą: <https://e.teismas.lt/lt/public/documentstemplates/> [žiūrėta 2022 m. balandžio 10 d.].
76. Teise.pro. *Ką pravartu žinoti apie teismo leidimus?* [interaktyvus] (modifikuota 2022-04-11). Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2022/01/05/ka-pravartu-zinoti-apie-teismo-leidimus/> [žiūrėta 2022 m. balandžio 11 d.].

SANTRAUKA

Ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo ypatumai

Domantas Šimonis

Magistro darbe analizuojama ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo ypatumų tema, vertinant tiek reikšmingas teisės aktų nuostatas, teisės mokslininkų teikiamus įvertinimus ir pozicijas doktrinoje, tiek teismų praktikoje pateikiamus išaiškinimus. Ši tema labiausiai atskleidžiama per ginčo ir ypatingosios teisenos principų lyginimą, bendrųjų ir specialiųjų ypatingosios teisenos normų analizę. Nagrinėjant šią magistrinio darbo temą atskleidžiama, jog ypatingoji teisena yra išskirtinė bylų nagrinėjimo tvarka, kurios ypatumus sąlygoja viešojo intereso užtikrinimas, o efektyvi civilinės materialinės, subjektinės teisės apsauga bei jos įgyvendinimo būtinybė, lemia bylų priskyrimą ypatingajai teisenai bei šios teisenos ypatumus.

Darbe pateikiama ypatingosios teisenos samprata, esmė, ypatingosios teisenos atskyrimo nuo ginčo teisenos aspektai ir šios teisenos istorinė raida bei šios teisenos principai. Taip pat nagrinėjami bendrieji ir specialieji ypatingosios teisenos bylų ypatumai, atsiskleidžiantys teisės normose bei teismų pateiktuose išaiškinimuose. Taip pat darbe lyginama Lietuvos ypatingosios teisenos sistema su Austrijos ir Prancūzijos ypatingosios teisenos sistemomis.

Apibendrinant ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo ypatumus, pateikiamas išaiškinimas, jog ypatingosios teisenos ypatumai padeda supaprastinti specifinių bylų nagrinėjimo procedūrą, o numatytas specifiškumas padeda užtikrinti sklandų ir efektyvų ypatingajai teisenai keliamų tikslų įgyvendinimą. Bylų nagrinėjimui taikomos bendrosios teisės aktų normos, tačiau atsižvelgiama į ypatingajai teisenai numatytus specifinius ypatumus.

SUMMARY

Peculiarities of Non-Contentious Proceedings

Domantas Šimonis

The master's thesis analyzes the peculiarities of non-contentious cases, assessing both the significant provisions of legal acts, the assessments and positions provided by legal scholars in doctrine, and the interpretations provided in case law. This topic is most revealed through the comparison of the principles of dispute and special proceedings, the analysis of general and special norms of non-contentious proceedings. Examining this topic of the master's thesis, it is revealed that non-contentious jurisdiction peculiarities are exclusive procedure for hearing cases, the peculiarities of which are determined by ensuring the public interest, and effective protection of civil substantive and subjective law and the necessity of its implementation.

The paper presents the concept and essence of non-contentious proceedings, the aspects of the separation of non-contentious proceedings from the dispute law and the historical development of this law and the principles of this law. The general and special peculiarities of non-contentious cases, which are revealed in legal norms and interpretations provided by courts, are also examined. The paper also compares the Lithuanian non-contentious jurisdiction system with the Austrian and French non-contentious jurisdiction systems.

Summarizing the peculiarities of non-contentious proceedings, it is clarified that the peculiarities of special cases help to simplify the procedure of non-contentious cases, and the provided specificity helps to ensure the smooth and efficient implementation of the objectives set for special cases. The general rules of law apply to the handling of cases, but the specific features of non-contentious proceedings are taken into account.